

DEBRECENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

A lap szellemi részét illető minden közlemény a szerkesztőség címe alatt küldendő.

Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél iven.

Előfizetési ár: egész évre 6 frt (12 korona), félévre 3 frt (6 korona).
Hirdetések díja: *Benn a lapban* egész oldal 8 frt, féoldal 4 frt, negyedoldal 2 frt; *a borítékon* egész oldal 4 frt, féoldal 2 frt, negyedoldal 1 frt. Többszörös hirdetésnél árengedmény adatik.
Bélyegdíj minden hirdetésnél külön 30 kr.

Egyes szám ára 15 krajcár.

Az előfizetési és hirdetési pénzes a lap megrendelésére és szétküldésére vonatkozó összes megkeresések **Karai Sándor tanárhoz** (Rákóczy-utca 46. sz.) intézendők.

Világiak.

Igy nevezzük őket, így nevezik ők is önmagukat. Pedig tudjuk mindannyian, hogy ez az elnevezés ellene van a protestáns elvnek, mely szerint mi mindnyájan papok vagyunk. De hát jobb szó, alkalmasabb kifejezés hiányában hívjuk mi egyházunk mindazon tagjait, kik nem töltenek be lelkészi állást, vagy a kik általában nem lelkészi jellegű egyének, — világiaknak.

Hogy egyházunk sokat vár a világiaktól, hogy ezek tényleg sokat is nyújtanak; hogy ennek a szónak szép és változatos története van, a mely történetben sok tanulság rejlik a jelenre nézve is: talán érdemes lesz ezen és más, ezekhez fűződő tételekről egyet-mást ezen b. Lap hasábjain elmondani.

Egy angol világi írónak, egy tanárnak művében olvasom a következő részletet:

„Azt szeretném én minden világi embernek mondani: menj el és működjél saját egyházközségedben és hass másokra is, hogy azt tegyék veled együtt, a miről tudod, hogy azt ott tenni kell; és a mit nem végezhetesz magad, próbáld meg mások által elvégeztetni. Győzd meg magadat és győzd meg felebarátaidat is a felől, hogy nekünk, *világi embereknek* kötelességünk a templomok építése, az iskolák szervezése, a szegények fölkeresése és sorsuk enyhítése; hogy szegény és bűn az mi reánk nézve, ha nem végezzük el ezen dolgokat, vagy ha ezen dolgok elvégzésének terhét pusztán a lelkészek nyakába dobjuk. Hitesd el magaddal és a környezettedben levőkkel, hogy ezen dolgok mi reánk nem kevésbé tartoznak, mint a lelkészekre; hogy azon egyház, a melyben mi Isten szolgálatára ajánlattunk föl, a melyben mi azon szent eledellel tápláltunk, mely a mi lelki életünknek fentartója, s melynek árnyéka alatt kell mi nekünk egyszer csöndes sírunkban pihennünk, a *mi egyházunk*,

és nem csupán a lelkészek egyháza; hogy azon iskolák, a melyekben a mi családunk tagjai neveltetnek, a *mi iskoláink*; hogy a szegények a *mi szegényeink*, kiket a mi nagy Mesterünk hagyott mi nekünk örökségül jótékonyágunk gyakorlása és érzelmi világunk fejlesztése céljából. Ne pazarold el hiábavalólag a te rokonszenvedet olyan nyomorúságra, mely tőled távoleső vidékeken van, hova te soha el nem mégy, hanem ragadd meg a vétket és a nyomorúságot, mely ajtód előtt ólálkodva néz te reád; és így tapasztalat útján tanulod meg a türelmet s a bölcseséget; megtanulod, hogy mit, mint és mikor kell tenned; és míg így mélyebb belátást nyersz magad részére azon dolgokba, melyek csak azon arányban jelentenek ki nekünk, a milyenben magunkat mennyei Atyánk akaratának végezésére szenteljük: másokat is, kikkel együtt dolgozol, kötelességük élénkebb érzésére és azon munkás szeretet megszokására tanítasz, mely teljesen jól megkülönbözteti a szív folytonos kegyes érzelmében álló vallást attól a vallástól, mely rosszul értett hitvallások és hatni nem képes dogmák pusztá rendszerében áll.”

Imé, így gondolkozik és ír egy angol világi ember arról, hogy mi lehet az ő kötelessége egyháza iránt. Vegyük ki belőle azt, a mit ezen szavakban az angol viszonyok mondatnak a szerzővel, s még mindig marad elég, a mit mi is megszívlelhetünk.

Szép és változatos története van az emberiség vallási életében a „*világi*” szónak.

Az ótestamentomban, mikor az izraelitákat általában véve megkülönböztetik a papoktól, amazokat általában „nép” szóval jelzi a szentírás, s a „nép” szót a görög septuaginta „*ó laós*”-szal fordítja. Innen a *laikos* szóval azokat szokták nevezni, kik nem tartoznak a papsághoz. Az újtestamentomban is, kétségkívül, több olyan helyre találunk, hol a gyülekezetek előjárói megkülönböztetnek azok tagjaitól, a „nyájtól”, a hívek

egyszerű seregétől, s általában véve, a keresztyénség előtti időben s a keresztyénség első századaiban is könnyen végezhetek még azzal, hogy mi a világ és mi a világi, a mennyiben Isten népével ellentétben világnak és világinak tartották mindazt, a mi a pogánysághoz tartozott és a pogány fogalmakkal összeköttetésben volt, tehát nemcsak a pogány bálványimádást, hanem az államot, a tudományt s a művészetet, sőt a keresztyénség világnak nézte a Krisztus lelki országa ellen küzdő zsidóságot is.

Mikor aztán a „világ“ névvel nevezett állam is keresztyénné lett, meg kellett ama szó jelentésének változnia, s a világgal az egyházat, a világgal az egyházi, a lelki embert, a lelkészt vagy a szerzetest állították ellentétbe, s tudjuk, hogy a római katolikus egyház a papszentelést sákramentomai közé emelvén, áthidalhatatlan válaszfalat állított a maga papi rendje és világi tagjai közé. A reformáció 1. Pét. 2, 9-re (ti . . . királyi papság, szent nép vagytok stb.) támaszkodva, megszüntetni igyekezett ezen ellentétet, de a régi felfogást kiirtani nem tudta, a mennyiben ma is megkülönböztetjük egyházi és világi embereinket, míg például a pietismus meg mindent és mindenkit világnak nevez, a mi vagy a ki az ő nézetét nem vallja.

Mi hát itt az igazság? Mit érthetünk mi a „világi“ név alatt, hogy evangéliumi hitünkkel ellenkezésbe ne jöjjünk? Jó lesz ezt a kérdést teljesen megvilágosítanunk.

Semmiképen sem írásszerű nyelvhasználat az, ha Krisztus egyházán belül külön *lelkészi* vagy akár *papi rendről*, és ismét külön *világi*

rendről beszélünk, mert ezen elnevezés egy olyan ellentétet alapszik, mely a maga teljességében a keresztyén egyházban később keletkezett, mikor t. i. az egyháztól tulajdonképpen idegen, de annak benső és külső viszonyaival érintkező befolyások, egyoldalról az üldöztetések, a pogányok egész polgári, társadalmi élete, — másoldalról a világmeggyőző szabad hit ellankadása, a szerzetesi élet föllendülése s más hasonló okok következtében válaszfal kezdett emelkedni azok között, kik e földi élet foglalkozásaitól és feladataitól visszavonultan kizárólag a mennyei dolgok keresésébe merültek, és azok között, kik a külső élet feladatainak végezésére szentelték idejüket és erejüket. A nemvilági és a világi emberek közötti különbséget tehát többé nem az egyesek érzületében és szívminőségében, hanem külső állásában és foglalkozásában határozták meg, a mihez járult aztán azon további lépés, hogy a gyülekezetek hivatásos szolgálói, a lelkészek, a *λῆός*-szal ellentétben, mint *κλήρος*, mint az Ur kiválasztott része, legsajátabb birtoka, vagy öröksége kezdték magokat tekinteni és nevezni, s innen ment át a nyelvhasználatba, mint már teljesen megérett fogalom, az egyháziak és világiak, a klérikusok és laikusok közötti megkülönböztetés.

Luther és valamennyi más reformátor is visszaállították Krisztus egyházának összes hívő tagjai részére azon jogot, hogy Idvezítőjükben, mint a Jézus Krisztus által adott kegyelmi ajándékok és a Szentlélek munkái hatásának jogos részesei, közvetlenül járulhassanak Isten elé, más szóval: hangsúlyozták *ők a hívők egye-*

TÁRCA.

Utilitarianismus.

Írta: *Blackie Stuart János*. Angolból fordította: *Csiky Lajos*.

(Folytatás.)

Teljesen világos lesz már az elmondott példákban, hogy *Hartley* bölcselete, sajátágosan részletekre menőleg egészen *Locke* bölcseletének érzéki oldalát dolgozza föl, gyakorlatilag visszavetvén annak értelmi oldalát. Ő maga is határozottan kimondja (I. 360), hogy „minden mi összetett eszméink érzékelésből erednek, és az észlelődés nem külön forrás, a minék azt *Locke* tartja“. Az észlelődésnek ezen eldobása szükségképpen követelménye már azoknak a képtelenségeknek, melyek a *Locke*-féle bölcseletből azután eredtek; és *Mill Jakab* ennek megfelelőleg jár el, mikor egyik művében* semmit sem akar tudni „az észlelődés eszméiről“, és teszi ezt ugyanazon végzetes egyoldalúsággal, és — bátran hozzátehetjük — ugyanolyan áttetsző logikai felületességgel; mert ugyan mikor valaki a „tudatosság általánosító állapotairól“ beszél, mi más volna ez, mint az észlelődésnek egy másik neve? Az általánosítás az

* Analysis II. 137, 139.

észlelődésnek egy faja, és pedig egyik legáltalánosabban gyakorlott faja.

Szükséges volt ilyen részletesen beszélnünk *Hartley*-nak az eszmék eredetére vonatkozó tanáról, mert, mint az előzőkben már említettük, abban ő a lehető legszélesebb körű externalismus, külsőlegesség elveit vallja, melynek nyomán ha következetesen haladunk, mint a hogy azt a *Millek* tették, hatása alól sem az erkölcsen, sem a számtan ki nem szabadulhat. Ezen tan szerint nem létezik a dolgok örök észszerűségén és viszonyain alapuló erkölcsiség, hanem a jóról és rosszról való minden fogalmaink csak a társulásból erednek, az eszmék össze csoportosulásából, a mely eszmék csak módosult érzékelések, — minden érzés, valamint minden okoskodás csak a társulás pusztja eredménye levén (I. 499).

Lássuk már kissé közelebről, hogy micsoda ez a *társulás*, mely az érzékelésnek eszmékké való átválttatásában olyan nagy csodákat művel? Mert bizonyos az, hogy az újabb időkben a bölcseleti írók egyetlen szót sem használtak olyan gyakran, mint ezt, és egygyel sem éltek vissza olyan rúttal, mint ezzel.

A társulás egy népies kifejezés, és épen ebben rejlik annak az oka, hogy rendkívüli károkat okozhat, ha sophisticen használják. Hogy mit jelent az a nép

temes papságának evangyéliomi nagy elvét, s ezzel érvényesítették mindazon előjogokat, melyek az újtestamentum szelleme által több helyen (1. Ján. 2, 27; 1. Pét. 2, 9; Róm. 5, 2; Eféz. 2, 19—22; 3, 12; Jel. 1, 6; 5, 10 stb.) az összes hívők számára oda ígértnek.

És ha ezeknek dacára ma is beszélünk egyházi és világi embereinkről, ezt protestáns felfogás szerint úgy kell értenünk, a hívők egyetemes papsága azt teszi, hogy *pap* minden keresztyén, a mennyiben mindenik közvetlenül Isten elé járulhat szíve áldozatával, de nem mindenik *lelkész* is egyszermind, a mennyiben egyes hívők a gyülekezeti életnek saját állásban való vezetését, irányítását teszik életfeladatukká, míg mások meg az élet egyéb területein forgólván, nem tekinthetők ilyen értelemben az egyház szolgálóinak.

De ebből az következik aztán, hogy ha minden keresztyén nevezheti magát papnak, protestáns lelkészeink e nevet, mint hivatali állást jelző nevet, nem hordozhatják; valamint következik az is, hogy a ki pap, az még nem lelkész is egyszermind, s végre, hogy a különös egyéni képzettséget igénylő lelkészi állás magasabb az embernek egyszerű hívői minőségén alapuló papi állásánál.

És mely vallásos, egyházi jelentőségű teendők végezésére vannak feljogosítva a világiak?

Lássuk ezt is néhány rövid vonással a történelem világitásában.

A zsidók között a kellő képzettséggel rendelkező világi férfiak nyilvánosan is részesíthették vallásos oktatásban hittársaikat. A zsinagógákban

az volt a szokás, hogy az előjáró felszólította valamelyik érdemes gyülekezeti tagot, hogy olvassa és fejtegesse az azon napra kijelölt bibliai szakaszt (Luk. 4, 17; Csel. 17, 2), vagy hogy szóljon „valami intő beszédet a községhez“ (Csel. 13, 5). Ezen szabadság fentartatott az evangyéliom által és ideje alatt is mindazok részére, kik a „prófétálás“ adományával rendelkeztek (Róm. 12, 6; 1. Kor. 12, 10. 28; 14, 1—6. 31 stb.) A hitetlenek között, adandó alkalommal, minden keresztyénnek prédikálnia kelle az evangyéliomot. Az István vértanú halála után széjjeloszlott s az Isten beszédét hirdető hívek (Csel. 8, 4) nagyobb része kétségenkívül világi ember volt. Így Pál apostol is, mielőtt az apostolok kezeit reája vetették volna (Csel. 13. 3.) „Damaskusban nagy bátorsággal tanított a Jézus nevében“ (Csel. 9. 27.); Akvilla és Priscilla pedig megtaníták Apollóst nyilvánban az Istennek útára (Csel. 18. 26.); és Apollós maga „nagy buzgósággal jobban-jobban meggyőzi vala a zsidókat közönséges helyen, megbizonyítván az Irásokból, hogy a Jézus volna ama Krisztus“ (Csel. 18. 28). Alexandriai Kelemen († 220 körül) már panaszképen említi föl, hogy Origenes, ki nem volt pap, fölkérte a kerület püspökei által, hogy „a szentíratot a templomban nyilvánosan olvassa és magyarázza“. Mint Hilárius poitiersi püspök († 368) mondja: „Először mindenek tanítottak és kereszteltek minden napokon és minden időben, a mint a körülmények parancsolták . . . Hogy a nép növekedjék és sokszorozódjék, kezdetben mindenkinek meg volt engedve, hogy a gyülekezetben prédikálja az evangyéliumot és kereszteljen és magyarázza az Irásokat; de

nyelvén, az eléggé világos dolog. Ha Londonra gondolok, akkor szépségre, pompára, nagyságra, sokaságra, gazdagságra, zajra, a föld felett a robogó bérkocsik folyton való zörgésére s a föld alatt a füttyülő vasúttakra gondolok. Ha Oxfordra gondolok, akkor a görög nyelvre és grammatikákra, a négyszögletű tudori sapkákra, a püspöki süvegekre, a karfátyolokra, a magas egyházra és a széles egyházra, a tanultságra és fényűzésre, a babonáskodásra és csolnakázásra, a criquet-játéokra, a magolásra és a tudományos pöffszkedésre gondolok. Ha a skót felföldre gondolok, akkor a hegyekre és völgyekre, a vízesésekre, a gőzhajókra és utazókra, a lazac-halászatra, a fajdkakas-lövésre, az öz-vadászatra, a szabadegyházakra, a meztelen lábszárakra és az ossiáni költeményekre gondolok. Ebben, azt hiszem, semminemű mysterium sincsen. Az eszméknek valamiképen egybe kell egymással függeniök, mert ha nem függenének egybe, olyanok volnának, mint egy örült méhraj a fejünkben, mely ott valamely elképzelhetetlen khaószban zümmögne; ha tehát valamiképen egybe kell függeniök, mi természetesebb, mint hogy azon eszmék, melyek együvé tartoznak, maradjanak is együtt, és hogy a melyek valamí családi hasonlóságot és rokonságot árulnak el, csoportokba verődjenek össze. Gondold ehhez hozzá azon természeti hajlandóságot, hogy a fekete a

fehéret, és az élet a halált juttatja eszedbe; s mindjárt készen vagy az emberi gondolatok és érzelmek azon három kapcsolati társulásával, melylyel a bölcséleti írók foglalkoznak: az érintkezés, hasonlóság és ellentét fogalmaival. Micsoda hely már az, melyet a metafizika vagy értelmi bölcsélet rendszerében az eszmék társulásának e népies elve elfoglalhat? Elöttem a hely kérdése nagyon másodrendű kérdésnek látszik, és ha a hely kérdéséről beszélünk, gondosan különbséget kell tennünk az esetleges és a szükséges, a mulékony és az örökérvényű társulások között, a melyeknek összezavarásában áll, úgy látszik, az érzelési bölcselők legelső foglalkozása. A társulásoknak két nagy osztálya van: az egyik főként külső és esetleges, a másik pedig benső és szükségképeni eredetű; az egyik a gyöngye, a másik az erős elméknek a sajátja; az egyik közös bennünk a vadállatokkal, a másikra a vadállatok egyáltalában képtelenek; az egyik inkább egy laza kötegre, a másik egy szilárd épületi stílra emlékeztet bennünket. Az olyan emberek eszméi, kik nem szoktak hozzá a következetes gondolkodáshoz, csak laza, felületes pontokban függenek együvé; olyanok azok, mint valami nyílt helyen összehányt-vetett tárgyak, melyek minden rendszer nélkül hevernek egymáson; a legkülönbözőbb nemű dolgok összeszört halmaza azok. Az ilyen, ellen-

mikor az égyház mindenütt elterjedt, gyülekezeti helyek állítottak fel és az égyházba rektorok és más hivatalnokok állítottak be . . . Innen van aztán, hogy manapság már sem a dékánok nem prédikálnak a gyülekezetben, sem az egyszerű klerikusok, sem a világiak nem keresztelnek.“ Valentiniának és Theodosiusnak egy, 394-ben kiadott törvénye már határozottan megtiltja a világiaknak, hogy a vallásra tartozó dolgokban nyilvánosság elé lépjenek és hogy azokat vitassák. Négy évvel később pedig a karthagói zsinat határozottan kimondotta, hogy „egy világi ember se merészkedjék a klerikusok jelenlétében tanítani, hacsak ezek nem kérik őt fel arra“. Hasonlóképen rendelkezik I. Leó pápa 453-ban, továbbá a 691-ben tartott konstantinápolyi zsinat, valamint Nagy Károly császárnak egyik törvénye is.

Több történeti adatot idézhetnénk arra nézve is, hogy a világiaknak mindjárt az apostolok utáni korszakban megtiltatott a kereszttség kiszolgáltatása, de tudjuk, hogy a róm. katolikus égyház dogmatikai szempontból később ezt megengedte, míg más oldalról a kereszttyénség legrégebb korszakában az úrasztala mellett, mint cselekvő személyek, a világiak is megjelenhettek, míg ez később nekik úgy a keleti, mint a nyugati égyházban megtiltatott. Nincs szándékunkban, mert sem időnk, sem terünk nem engedi, hogy e kérdésekről itt, történeti adatok felsorolásával részletesebben beszéljünk.

Általános tételül fölláthatjuk tehát, hogy a világi embereknek a kereszttyénség kezdetétől fogva mindenkoron nagy befolyásuk volt az égyház

ügyeinek, még pedig igen gyakran legbensőbb, legszentebb, a lelki életet legközelebről érdeklő ügyeinek intézésére is.

Általában sohase is gondoljuk azt, hogy a kereszttyén égyház történetét megérthetnők az általános világtörténelemtől megkülönböztetve, s ne képzeljük, hogy a lelkészek érdekeit elkülöníthetnők a világiak érdekeitől, melyek, nagyjában véve, egyek az égyház érdekeivel. Hogy e két kör egymáshoz való viszonyát miképen illeszszük össze, az véghetetlenül nagy kérdés úgy a történelemben, mint a gyakorlati élet területén. Mert hogy a kettő nem egyezik meg teljesen egymással, az bizonyos dolog. Néha, mint a római birodalom idején, egyiknek a másikhoz való viszonya inkább ellentétben, mint egyenes érintkezésben nyilatkozik. Néha a vallástörténelem legfőbb érdeke valamely külső intézménytől, mint pl. a püspöki vagy presbyteri égyházszervezettől, valamely háborútól, mint pl. a kereszties hadjárattól, vagy valamely személytől, mint pl. Luther-től függ. Néha pedig, mint pl. a középkorban, az égyházi és világi elemeknek egymáshoz való viszonyát teljesen a papság politikai vagy értelmi befolyása határozza el. Az európai forradalmak folyamata csaknem ezer éven át a pápa trónja körül forog. Angolországban a canterburyi érsekek és a minisztereinkök élete századokon át csaknem elválaszthatatlan egymástól. Hazánk történetében egy Bocskainak, Bethlennek vagy Rákóczy-nak politikai küzdelme rányomja a maga bélyegét az égyház életére is. És ismét egy Pázmány Péter, Alvinczy Péter, vagy legújabb időben egy Könyves Tóth Mihály, mely nyomokat hagynak

örző és megkülönböztető erőnek alá nem vetett eszmetársulásokból ered aztán mindenféle hiáhaló vélemény, előítélet. üres képzelődés és tartalmatlan okoskodás. Más embereknél azonban, kik mindig szorosán felügyelnek azon anyagokra, melyekkel az érzék az elmét ellátja, homlokegyenest ellenkező eszmetársulásokra találunk. Az ilyen embereknél a külső tényező befolyása elenyészik, s a benső tényező ereje lép határozottan előtérbe. Az ilyen egyének elméje nem csnpán az olyan dolgoknak tüköre, a melyek véletlenül eléje kerülnek, hanem parancsnok és diktátor az, mely egy veleszületett rendező képesség erejénél fogva megkülönböztet, elválaszt és osztályoz, mely örömet találja abban, ha valami rokonsági rendet fedezhet föl, mely a külsőleges dolgok változatos felszíne alatt mindenütt ott hever. Az előbbi eszmetársulási forma mindig többé vagy kevésbé önkényes, az utóbbi ellenben parancsoló és absolut; az egyik a pusztá képzelődéssel és divattal áll rokonságban; a másik tiszta értelem a képzelődés birodalmában, mely örül azon, ha a különböző alakok alatt az örökkévaló Észszerűnek kinyilatkoztatását fedezheti föl. Azon eszmetársulási elméletnek, melyet az utilitáriánus iskola erkölcsbölesészei hirdetnek, abban áll már a hibája, hogy az értelmet teljesen kifeledik a számításból, és szemeiket kizárólag azon külsőleges társulásokra szege-

zik, melyekkel főként az alsóbb osztályba tartozó elmék táplálkoznak; sőt még ennél tovább is mennek, és a legmagasztosabb eszméket is, minő a szépség és kötelesség, rendszeres következetességgel valamely abnormis társulás lényegnélküli vagy képtelen eredményei közé sorozzák be. Azon tapsvihar, melyet *Alison* a Szépségről írt értekezésének kiadása által szerzett magának, s melynek irányzata az volt, hogy a formában vagy kifejezésben való kitünőségre vonatkozó minden mi eszméinket pusztá önkényes társulásba oszlassa föl: a skót bölcseletnek egyik legnagyobb szégyene. Hasonló eszméket hirdet a Kötelességről *Bain* tanár.* Itt is, mint minden más esetben, azt látjuk, hogy *Locke* követői ezen országban azt tartották feladatuknak, hogy az ő általa elkövetett hibákat csak nagyobbítsák, míg az általa hirdetett igazságokat elmellőzzék. A társulásra nézve *Locke*, igen bölesen, úgy járt el (III. 33), hogy ő azt nem az értelem szolgálójának, még kevésbé helyettesének, hanem inkább nagy ellenségének tekintette; és különösen az erkölcsan területén nem túloz *Ferrier* tanár, mikor a maga ékesen szóló nyelven azt mondja, hogy az utilitáriánus bölcselet „nem az ember képét tárja elibünk, hanem a szélkakását, mely az érzelmi világ szeleiben tehetetlenül forog, mint egy

* *Emotious and Will* (= Indulatok és akarat) XV. pag. 290.

magok után hazánk politikai életében is. Kimutathatjuk a történelemből, hogy ha valahol egy új crő, egy hatalmas akarat, vagy egy ki-domborodott jellem kél szárnyra; ha valahol egy hatalmas uralkodó, vagy egy kiváló író lép elő: egyelőre ez válik a keresztyénség érdekeinek és érzelmeinek fölként tolmácsává. A XIII ik század végén nem egy pap, vagy nem egy pápa, hanem egy király és a pápák ellensége az, kire Európában úgy néznek, mint a keresztyén egyház elismert képviselőjére, t. i. IX-ik Gergely római pápával ellentétben a francia Szent Lajos királyra. És ismét a XIV-ik században nem egy scholastikus tudós, vagy egy püspök az, ki a középkori keresztyénséget a legtisztábban tárja elénk; nem a „szerafikus“, vagy az „angyali“ doktor ez, hanem Dante, a nagy költő, ki megismertet bennünket azon kornak ezen és a jövő világra tartozó összes érzelmeivel és gondolataival. Az úgynevezett egyházpolitikai nagy küzdelmekben részt vettek és részt is vesznek hazánkban épen úgy, mint a külföldön az egyháziak mellett a világi férfiak is.

Ezen elsorolt példákban világosan következik már, hogy csakugyan áll az, a mit a fentebbiekben már elmondottunk, hogy az egyházat a világtól, az egyháziakat a világiaktól elszakítani merő lehetetlenség, hogy szabad egyházzal szabad államban beszélni merő képtelenség, hogy a világnak szüksége van az egyházra, de az egyház sem nélkülözheti semmiképen a világiaknak támogató karját. Az amalekíták elleni harcban Mózesnek a kinyújtott kezét Áron tartotta fen, a mely történeti kép főnségesen ábrázolja azon eszmét, hogy e

két hatalomnak: a világnak és az egyháznak vészben és viharban össze kell tartaniok.

Ma már szó sem lehet arról, a mire a fentebbiekben rá mutattam, hogy világi férfiak kereszteljenek, úrvacsorát oszszanak, vagy akár a gyülekezetek előtt a lelkészek helyén prédikálnak is, de az egyház nagy érdekeinek képviselése a világiaknak épen úgy kötelessége, mint az egyházi embereknek. Nem elégszünk mi meg azzal, ha ott látjuk világi férfainkat az egyházi gyűlések fokozatos fórumain: presbyteriumokban, egyházmegyei, egyházkerületi, konventi és zsinati gyűléseinken, avagy egyházi bíróságainkban, — mert ott akarjuk őket látni az emberszeretet egyházépítő nagy munkáiban is, tehát az egész belmissió területén, hol ők lehetnek egyedül a lelkészi hivatalnak leghatalmasabb támogatói. Ha a lelkész valamely belmissiói munkához kezd, álljon oda mellé a világiak egész serege, hogy ily módon haladjon egyházunk ügye diadalomról diadalomra.

A lelkek vezetésének munkáját semmiképen sem vagyunk hajlandók képzetlen világi evangyelistákra bizni, mert tudjuk a történelemből, hogy ezek mennyi zavarra adtak már okot, s mennyi visszavonást idéztek elő egyes egyházak kebelében. De ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy a világiakat csak távolról is ki akarnók rekeszteni az egyház lelki építésének szent munkájából. Mert hiszen kell, hogy örökké előttünk lebegjen a nagy apostoli mondás: *„Ti választott nemzetség, királyi papság, szent nép vagytok és oly nép, melyet Isten sajátjának tart, hogy annak hatalmas dolgait hirdessé-*

nyomorult társulási gép, a melyen keresztüljárnak az eszmék, olyan törvények által köttetve egvüvé, a melyeket az értelem nem képes ellenőrizni.* És egy másik merev skót gondolkozó, méltán felháborodván azon szemfényvesztésen, melyet ezzel a szóval ütök, ezen felkiáltásban tör ki: „A társulási lélektan, ez a materialismus és idealismus között lebegő száraz korcselény, mely minden szentet gúnyolni akar, valósággal gyaláztatára van a józan gondolkodásnak.“ Így beszél Hegelnek egy skót magyarázója; de bár ezen erős szavak, a magok teljes értelmében alkalmazhatók is Hartley követőire, ő a maga sajátos rezgési és rezgedezési elméletével soha sem akarta a szentet gúnyolni, vagy a keresztyénség ügyét rossz hírbe hozni. Ebben a tekintetben ő Lockéval teljesen megegyezett. Örökölte ő a keresztyénségtől a minden igaz bölcsélet központi eszméjét, — az Isten eszméjét, és a mellett kitartott. És ha szinte ő, műve első kötetében a legnemesebb benső dolgot a legnyomorultabb külső dolgokból látszott is levezetni, hogy — a mint Ferrier mondja — a gondolat és érzés csodálatra méltó egész világát egy nyomorult „társulási géppé“ változtassa át: ez végre is nem volt valami nagyon rossz dolog; mert a gépezet

* On Consciousness (= A tudatosságról), Works (= Művei) I. 195. l.

mögött ott látta ő a gözt is, és annak a parancsoló értelmét, a ki a gépet készítette; így ő a theologiában józan értelmű theista maradt, a morálban pedig annyira ment, hogy a szó szoros értelmében megbotránkozott az „önmegsemmisítés“ paradox szeretetében, mely némely bölcsész transcendentális erkölestánában olyan kiváló helyet foglal el. Hartley a legkegyesebb és legtisztább érzelmű ember volt az összes metafizikusok között, és mikor ő azon első tételét, hogy „az érzékelések szülik az eszméket“, azon másodikkal, hogy „Isten a forrása minden jónak“ (I. 114), és azon harmadikkal ellensúlyozta, hogy „a végokok a kulcsa minden mysteriumnak“ (I. 366) a legjobb lelkiismerettel bocsáthatta volna könyvét a világ elé, ha ugyan őt az emberek egész embernek vették volna. De hát, szerencsétlenségre, az emberek erre nem gondoltak, vagy nem akarták ezt; mint Goethe mondá, a legkevesebb ember képes arra, hogy egy egészet felfogjon. Így aztán megragadták az ő érzéki társulási eszményét, de figyelmen kívül hagyták az ő lelki kegyességét. Osztozott ő ezen tekintetben Pál apostol sorsában, kinek egyszerű gondolatait, a mint olvassuk, bizonyos emberek könnyű szerrel háttérbe szoritották, kik aztán homályosabb tanai mellett meg, saját romlásukra, erős állást foglaltak.

(Folyt. köv.)

tek, a ki titeket a setétségből az ő csodálatos világosságára hívott.“

Gondolja meg e nagy szavak jelentőségét minden keresztyén, s főképen ne feledkezzenek meg arról a világiak, a kik ezen szavak által az egyetemes keresztyén anyaszentegyház *papjaivá* avattatnak föl.

Csiky Lajos.

„Kihízott pásztorok, sovány nyájak.“

A „Magyarország“ f. évi 14-ik számában Uray Imre úr, a beregi ev. ref. egyházmegyének gondnoka, a többek közt ezt írja: „Majd látni fogunk kihízott pásztorokat és alig lézengő, sovány nyájakat. Ebben látom én a kálvinistaság veszedelmét, a mint már most is észlelhető, főként Debrecenben, Szentesen és az alföldi városokban. Mi lesz, ha a baj mihozzánk is eljut? Hiszen látni való, hogy ez egyoldalú intézkedés: a pap sorsán könnyítve van, ám a nép egy garassal sincs előbbre, azzal senki se törődik az ég alatt. Ettől félek én nem a klérikalismustól s az ultramontánismustól“ stb.

Ha a fenti, különösen a legfenti kifejezések nem egyházmegyei gondnok tollából jönnek, szóra se tartom érdemesnek, így azonban annál is inkább érdemes vele foglalkozni, mert az egyházmegyei gondnok úr szűkkeblű nézetével nem egy maga állhat világi előkelő állást elfoglalt hitsorsosaink közt. Tudom ugyan, hogy az eféle erősebb kifejezéseket hatásra számításból is szokták tenni. De éppen azért megvárná az ev. ref. szentegyházunk érdekében mindenét feláldozott lelkészi testület egy egyházm. gondnoktól pláne, hogy a szavakkal ne játszóék akkor komoly ember, mikor azzal vérig sértheti a jobb sorsra érdemes papságot.

Ugy látszik az egyházmegyei gondnok úr kifejejtéi számításból azt, hogy a lelkészek sorsán segítés, állami könnyítés egyre megy egyházaink terhének könnyítésével. Hát kié az a lelkész? Kinek javára s kiért szolgál? Nem saját gyülekezetéért? Nem áll azok minden tagja rendelkezésére? Az igaz ugy-e bár! De mint szolgálhattak eddig 300—400 frtért, miért nem ezután? Miért kell 800 frtot kapniok évente? „*Hogy kihíssanak, a hívek meg soványkodjanak.*“

Méltóztassék elhinni, sokkal több jót, több egyházi szeretetet tételezek fel a megyei gondnok úr részéről, hogy ezeket a kifejezéseket elhirtelenkedésből ne származottaknak tartsam.

Hiszen bizonyosan méltóztatott hallani — az egyházkerületi gyűlésen is többször szóba jött — hogy valami 15 éve aggodalomba ejtően megfogyott a papi pályára lépők száma; egyházunk ügyét szívökön viselő jobbjaink a bajt idejében akarták orvosolni, mert elhanyagolva a betegség, „idővel emberi erő rajta nem segíthet.“ A rohamosan szaporodó életpályák közt, mindenki tudja, hogy a lelkészi pálya az, mely a képzettséghez, hosszas tanulmányhoz arányítva a legszerényebb garantiát nyújtja a megélhetésre, a jövő biztosítására. A vallás és közokt. ügyi tárcza tartalmát is figyelembe véve, 800 frtot állapított meg az országgyűlés, mely viszonyítva a jelenlegi állapothoz, még is csak javulást mutat, a helyzetet türethetővé teszi. Hát sok ez mai időben egy intelligens embernek? éltóztassék kiszámítani, mi jut abból egy napra? A abból családja fentartása mellett meghízik, az meg-

hízik a jó levegőtől s jó víztől is. Ehez tehát nincs többet mit szólni.

Ha lelkészi javadalmam éppen meg nem ütné a minimumot, így is tartózkodnám a szólástól, de mert a pro domo sua vádjától ment vagyok s mert fáj hallanom tekintélyes világi férfiu ajkából, hogy a megígért lelkészi fizetés-javítását már előre nem örömmel, sőt rossz szemmel nézi: méltóztassék megengedni, ha mondok még valamit.

Nem méltóztatott tapasztalni, hogy lelkészeink, éppen lelkészeink első sorban gondolkoznak, tépelődnek azon, miként lehetne hiveink terhén másként is könnyíteni, nem csak a lelkészi fizetések állami javításával, mert a dolog úgy áll, ha az állam nem javít, javítani kell a gyülekezetnek, különben nincs pásztor, se kihízott, se sovány. „Pásztor nélkül pedig elszéled a nyáj.“ Hogy lehet tehát azt mondani: „a néppel senki se törődik“. Igen is törődnek. Egyházi főhatóságunk megkereste már eddig is az illetékes kormányt a hívek egyházi adóterhének könnyítése céljából.

Azonban azt szeretném tudni, hogy a nagyon tisztelt megyei gondnok úr, ha reá volna teljesen bízva, mit tenne a jelen viszonyok közt a magyar protestáns egyház üdvére, javára? A lelkészeknek nem adna fizetés-javítást. Eddig értem. De ha a jövőben nem akadnak annyiért, mint a múltban, éltüket, nyugalmodokat az egyháznak áldozó mártýrok, — mert egy egész életre terjedő mártýromsággal azonos az — akkor pásztor nélkül maradnak a nyájak. Mi lesz úgy feltett protestáns egyházunkból? Aztán akár egyházi, akár állami adó képeben csak nekünk kell azokat a terheket viselni, melyek egyházi, állami vagy más hivatalnokok fizetésére kellenek.

Természetesen az adózó polgárookra legelőnyösebb lenne, ha ingyen szolgálkat lehetne kapni. Minden lelkész töri azon eléggé fejét, miként lehetne a gyűlöletes egyházi adótól menekülni, miként lehetne e nélkül az egyházat fentartani. Nagyon, nagyon nehéz kérdés. Ime most ígérnek a lelkészeknek 800 frtot, hogy a nyájak pásztor nélkül ne maradjanak. S már is mennyi gyanúsítás, mennyi méltatlan vád!! Az állam nem ad ingyen semmit, az bizonyos. De oka is van van reá. Nemcsak magyar protestánsok lakják e hazát. Vannak itt idegenbe kacsingató nemzetiségek is!

Ha népünk egyházi adója megváltatnék, még nagyobb csorba ejtetnék autonómiánkon Bizonyára az annyiszor megtámadott Tisza Kálmán is szereti úgy egyházát, mint a megyei gondnok úr például; bizonyára van annyi belátása is a dolgokba, mint valamennyi támadójának, de ha másként nem tudnak tenni, nem tudják kivinni, hogy a kecske is jól lakjék, a káposzta is megmaradjon.

Egyes egyházaink önként államosítják iskoláikat. Miért? Mert nem bírják az egyházi terheket. Nem lehet kárhóztatni őket. Pedig világos, az autonómia szenved mindannyival. „Ettől félek én nem a klerikalismustól és ultramontanismustól“ mondja Uray úr. Ezekről nincs is mit félni. Én se félek tőlük. Egy-két veszni tért juhot elvisznek itt s ott. Egyéb bajt alig tesznek. Megbirkózott e nyílt ellenségekkel a magyar protestáns egyház nehezebb időkben is. Megállott az erős viharok közt is a magyar protestáns Sion s áll rendületlenül.

Megvallom nagyon tisztelt egyházmegyei gondnok úr! Én is félek valamitől. Nem attól, a mit méltóztatott a „Magyarországban“ írni. Attól félek, hogy nem egyedül méltóztatik nézetével állani. Attól, hogy még a nagyon tisztességes egyházi hivatal viselő világi férfaink közt is akadnak, kik a jövőbe kilátásba helyezett 800 frt évi

fizetés mellett *kihizott pásztorokat* látnak, s azt gondolják, hogy ezek mellett soványkodnak a hívek. Méltóztassék elhinni, hogy ilyen nézetek terjedése mellett még az a 800 frt se fogja ifjainkat kecségetni a papi pályára. S az nagyon komoly veszedelem lesz, ha semmi se vonzza, sőt minden, minden csak kedvetleníti ifjainkat, a jövő nemzedéket a tiszteleltre méltó, de sokaktól nem méltányolt lelkészi pályától. Ha így gondolkozik egy egyházmegyei gondnok, mit várjunk akkor a beregi harangozótól?*

F.-Bányán, 1899. január 18.

Nagy Lajos,
lelkész.

KÖZÉLETÜNK.

Erdély az unióban.

(Folytatás.)

I.

Az AC. 1-ső része 10 cím (titulus X.) alatt, a CC. 1-ső része 1 cím (tit. I.) alatt az egyházaknak, illetve a 4 recepta religiónak állását biztosítja az államban; megvonja és egyszersmind védhástyákkal veszi körül azok határait az állam részéről nyújtott oltalomban; megadja az egyházaknak a jus advocatiæ; meghatározza és biztosítja azoknak egymáshoz és az államhoz való, tehát *külviszonyait*; biztositékot nyújt minden nyert és szerzett jogaik, kiváltságaik, birtokaik, jövedelmeik háborítatlan élvezetése, megtartása iránt; és védelmet, oltalmat ad a lelkiismereti szabadság, a vallás szabad gyakorlatára. Egy szóval ezekben a törvényekben az állam a maga oltalma alá

* A beregi egyházmegyei gondnok úr fent idézett s itt méltatott nyilatkozatára nekünk is van még egy pár szavunk. Már múlt heti számunkban határozottan tiltakoztunk az ellen, hogy közülünk bárki az egyház firmája alatt politikai érdekeket szolgáljon, akár jobbra, akár balra. E tiltakozásunkat ma is fenntartjuk s végtelenül elhibázott dolognak valljuk, hogy annak a bizonyos levélnek, *Uray Imre* úr bizonyos célzatossággal, egyházmegyei gondnoki titulusát is aláírta. Erre nem volt egyáltalán semmi szükség s ha ezt nem teszi, mi a *pártemberrel* ma nem foglalkoznánk. A mi pedig ama nyilatkozat tartalmát illeti, mi még csak el sem tudjuk képzelni, *hogy egy kálvinista egyházmegye gondnoka*, hogy írhat ilyeneket!? Hiszen feltesszük, hogy mint egyházmegyei gondnok már csak hivatalos állásából kifolyólag is olvassa az egyházi lapokat s tudja, figyelemmel kíséri az ezen lapokban megjelent kimutatásokból, miszerint nálunk nemcsak a reform. papnövéndékek száma szállott alá, az utóbbi években a legaggasztóbb minimális percentre, hanem hogy immár eddig is számos gyülekezetünk van pásztor nélkül s itt is, ott is veszélyben forog egyházunk, de ezzel együtt hazánk, nemzetünk érdeke is! Bizony, ha ezen a lejtőn csúszunk tovább is, nagy bajok következnek be. Mi ismerünk *„Rákócziú, Bersenyiú”* stb. nevű oláhokat; vajjon jót merne a gondnok úr állani róla, hogy p. o. száz esztendő múlva nem lesznek „Uraju“-ak is? Alig hisszük. Mi azonban igenis jótállunk egy *feltétel alatt*: ha *kálvinista papok lesznek mindazon helyeken, a hol magyarok élnek*?! De hogy e feltétel megvalósuljon, arra az effélé nyilatkozatok éppen nem alkalmasok. Hat-, vagy nyolcszáz forint évi fizetésen a mai viszonyok között nem igen „hizik” meg senki; pedig ennyi fizetése ma már minden manipuláns huszár őrmesternek van, ha állami, vagy másnémi szolgálatba lép. Mint egyházmegyei gondnokkal szemben, lehetne talán, sőt kellene is, mind-ezekről eltekintve, valamit szólni a *kálvinismus* magasabb érdekeiről is, melyeknél világi hitsorsosainknak — főleg ha azok gondnokok is — sorompóba lépni éppen annyira kötelességük, mint a mennyire kötelességének tartja p. o. Zichy Nándor védeni a kath. egyház érdekeit: de hát ne folytassuk! Vannak momentum nemcsak a nemzetek, hanem az egyházak életében is „a midőn Cicerók és Demosthenesek is megmenthetik azt, de vannak olyanok is, a midőn a tribune-ök varázsa szétfoszlik az események hatalma előtt”!

Szerk.

veszi az ő polgárait, mint vallásos lényeket is és védi őket, hogy az ő vallásos társulatukban, az egyházban, békésen élhessenek. Az AC. 1-ső rész 10 címének összesen 32 articulusa, a CC. ugyancsak 1-ső r. 1 címének 10 cikke, tehát a kettőben levő 42 cikk közül egyetlenegy vonatkozik az egyház belső életére; egyetlen ad jogot, (de hát mindegy, ez az egy csakugyan ad!) a 4 bevett vallásnak, tehát a református egyháznak is, hogy az önmaga kormányzására, igazgatására törvényeket alkothasson. Ez az artikulus az AC. Pars prima, Titulus primus art. III. eképen: „Az eklésiai directiookban és ritusokban pedig reformálniok, vagy variálniok az eklésiáknak eleitől fogva szabados volt, mely keresztyéni szabadság ezután is el nem rekesztetik és tiltatik; de úgy a mint más keresztyén országokban, s ez miénkben is éltenek és élnek mostan is; t. i. hogy in *minoribus* és a melyek csak az egyházi rendeket illetik, magok az egyházi rendek is *concludálhatnak* és *Constitutiokat* csinálhatnak; de azokat is közönséges generalis gyűlésekben. Az hallgatókkal és külső rendekkel köz, avagy azokra is nézendő dolgokban pedig nem különben, hanem azokkal is közértelemből ugymint: kiki magok religióján lévő fő Magistratusoknak és Patronusoknak egyenlő tetszésekből.” A cikk többi része szabadságot ad a szentírásban való vizsgálódásra, illetőleg az egyház építéséhez a szentírásból veendő vélemények szabad nyilvánítására és annak a közönséges gyűlések elé terjesztésére „sem-miben meg nem illetvén a Hitnek és Vallásnak fundamentomiban s artikulusiban való dolgokat.” A leopoldi hitlevél pedig — melyre egyházi törvényeink szintén hivatkoznak — a 3-ik ponttal megerősíti e törvényt, ezt mondván: „Erdély törvényei. u. m. az AC es CC. stb. sértetlenül megtartandók lesznek.”

Már most a mikor az AC. az erdélyi egyházkerületnek „*constitutiok*” (törvények) „*csinálhatására*” ad jogot: azzal a törvényhozás jogát adja meg annak. Ez világos! Ha valaki vagy valamely testület *constitutiokat*, törvényeket hozhat: törvényhozó az kétségtelenül. Hogy az erdélyi egyházkerületnek e joga csak a múltban, csak az unio előtti időkben volt meg, azt el nem fogadhatjuk, még akkor sem, ha maga az erdélyi ev. ref. egyházi jog egyik írója: Dr. Kolozsváry S. mondaná; ha a könyvében mondottakról most úgy ítélne, hogy ő is csak a megelőző időkre értette azokat: nem még akkor sem, ha maga az erdélyi egyházkerület újabban nem „*Törvényeket*”, hanem csak „*Utasítást*” bocsát ki. Nem fogadhatjuk pedig el azért, mert sem az AC és CC. törvények sem a maguk egészében, még kevésbé vannak eltörölve az egyházak, illetőleg a 4 recepta religiókról szóló részekben; valamint nincsen eltörölve az ezeket megerősítő diploma leopoldinum sem; ellenkezőleg még az 1891. évi zsinat törvényhozása is tiszteletben tartotta meghagyta úgy ezen törvényeket és törvényerejű diplomát, mint az erdélyi egyházkerületnek ebben biztositott (törvényhozó) jogát. És nem fogadhatjuk el azért, mert ámbár az erdélyi egyházkerület az 1891. évi zsinat után már nem törvénykönyvet, hanem csak „*Utasítást*” adott ki: hallgatólagosan megis csak azon az állásponton van ő, hogy az ő közgyűlése erre a kerületre nézve törvényhozó. Bizonyosága ennek — mint már mondtam — az ő „*Utasításának*” 61. §. a) pontja, mely „az egyházkerületi közgyűlés jog és hatás köré-“be sorozza ezt: „Az egyházkerületben gyakorolja a zsin. t. 8. §-a korlátai között a *törvényhozó hatalmat*”, miután már előbb az 50. §. világosan kimondja: „Az egyházker. közgyűlés az erdélyi ref. egyházkerületnek *törvényhosó testülete*.” És hogy e jogot gyakorolta

is: annak bizonyosságául ott áll ellöttünk az „*utasításban*“ felépítve a magyarországitól teljesen más alapon nyugvó, attól merőben elütő alkotmányos szervezete, mely nagy alkotást rendszabályokkal, pusztá utasításokkal megteremteni nem lehetett és nem lett volna szabad. És képtelenségnek látszik, de úgy van: Erdély törvénykönyve az „*Utasítás*“ címe alatt erősebb, mintha *Törvényeknek* nevezné magát. Mert a „*törvényt*“ az uralkodó legfőbb felügyeleti jogánál fogva az ő szentesítése alá kell bocsátani; az össz egyházi törvények — tudjuk — a királyi szentesítést meg is nyerték. Mig az „*Erdélyi egyházjog*“ úgy tanít, hogy „*egyházi törvényeink* (t. i. az erdélyiek) *érvényességére királyi megerősítés nem szükséges*“.* De e tanítást a mai államjogi felfogás aligha ismerné el. Így tehát az erdélyi „*Utasítás*“ mint „*Törvény*“ aligha türetnék meg az államhatalomtól, mig megerősítést nem kérne és nyerne. Megerősítést pedig az egyetemes magyar reformált egyházból egy 2-ik törvénykönyv aligha nyerne; ilyet kérni képtelenség is volna. Minthogy kifelé az állam védelmére, segítségére az erdélyi egyháznak is szüksége van: ezt megnyerni, mint az egyetemes magyar reformált egyháznak egy része a zsinatba bemenetellel, célszerű volt. De minthogy az erdélyi egyházkerületnek a több százados külön állás folytán kifejlődött, *sajátos viszonyainak megfelelő* alkotmányos szervezete volt, ezt továbbra is meghagyni az anyaország engedékenységből a sok kiváltságokért tanácsos volt és egy *Utasítás* sal lehetett is, a mely „*Utasítás*“ a törvények kelleke nélkül az „*Egyházi Törvények*“ 8. §-ának engedelmeiből lett az erdélyi egyházkerületre nézve épen olyan törvénykönyv, mint volt az első (debreceni) zsinat után „az erdélyi ev. ref. egyházkerület *törvényei* 1888.“ Ugyhogy hinnem kell, hogy az erdélyi egyházkerület e könyvet nem törvénynek, hanem csak Utasításnak az államhoz való viszony következtében nevezte, nem pedig a többi egyházkerületek és illetőleg az egyetemes egyház törvényhozására, a zsinatra tekintettel. Mert e törvényhozás előzékenysége az erdélyi egyházkerülettel szemben határtalan. Talán fehér lapot tett eleje, hogy ez minden kívánságát ráírhatta, melyeknek viszont a zsinat olvasatlanul alája irt; és így részeltette azt az unio minden jótéteményeiben, áldásaiban, jogaiban, de kötelességeiből semmit nem kívánt tőle. A 8-ik §. ugyanis a fentebbi idézet után ezt mondja: . . . „Részére fentartatik, hogy alkotmányát jövőben is a képviseleti rendszer elveivel összhangzóan tovább fejlesztesse; kötelessége lévén a teendő módosításokat az egyetemes konventnek, illetőleg a zsinatnak bejelenteni.“ Tehát nem meghagyja, hanem csak elnézni, ha alkotmányát tovább fejleszti; nem kötelezi, hogy azon módosításokat tegyen, hanem csak arra, hogy ha tesz módosításokat, azokat jelentse be. Nagyon természetes, hogy ha nem muszáj: Erdély nem változtat több százados alkotmányán; legalább a 4 év alatt, mely az egyházi törvények kiadása óta eltelt, ilyesminek szándékát nem lehet sejtteni. Mikor pedig a 8-ik §. b) pontja így beszél: „*E törvénynek az erdélyi egyházkerület alkotmányától el nem térő részletei, ide értve a zsinati képviselők választásának módját is, azon egyházkerületet is kötelezik*“, ezzel egyenesen maga felé helyezi az erdélyi egyházkerületet, nagy alázattal mintegy kérve azt, hogy kegyeskednék elfogadni, a mi épen megfér az ő berendezésében. Mivel pedig már bizonyítottam és a 2-ik részben is fogom bizonyítani, az egyházi törvényeknek nagyon kevés részletei vannak, a melyek az erdélyi egyházkerület

* Dr. K. S. egyházjog 89. §. 180. 1.

alkotmányától el nem térők volnának: nagyon szűkre szorúl az egyetemes reformált egyház törvényhozása az erdélyi egyházkerülettel szemben. Hogy mennyire: megmondja a 8-ik §. c) pontja: „Az öt egyházkerületet egyetemesen érdeklő ügyekben a zsinat az erdélyi egyházkerületre nézve is törvényhozó testület.“ De vajjon igen-e csak ebben is!? Hát nem egyetemes érdekű ügy-e p. o. az egyházalkotmány egységessége? hogy a zsinatban ugyanazon rendszer elvei szerint választott törvényhozók ülnek é, vagy $\frac{4}{5}$ részben egy, $\frac{1}{5}$ részben más rendszerűek!?

E 8-ik §. b) pontja egyre: a választás útján bemenő képviselők választási módjának elfogadására kötelezi az erdélyi egyházkerületet. Csak tévedésnek tartom: ezért csupán felemlitem az „*Utasítás*“ egymásnak ellenmondó intézkedéseit e tárgy körül. Ugyanis az Előszó I. fejezetben (4 lap) „a zsinati képviselők választását jövőre ez egyházkerületben is az egyházközségek presbytériumainak teendői közé sorozza.“ A részletes utasítás 5. §. i) pontja ez mondja: „(a presbytérium) választja a zsinati képviselőket a zsin. t. 8. §. b) pontja értelmében. Mig a 61. §. Az *egyházker. közgyűlés jog és hatásköre*“ címmel az f) pontban ezt mondja: „Választja a zsinati képviselőket“ („*Utasítás*“ 32. 1.)

Nagy István,
ev. ref. lelkész.

(Folyt. köv.)

NEKROLOG.

SZÁSZ DOMOKOS.

Az erdélyi reform. egyházkerületnek pár évi időközben két oszlopa dőlt ki, két vezérembere halt meg. Egyik az elmélet, másik a tett embere; egyik tudós, másik alkotó, szervező. Egymásnak kemény ellenfelei, míg éltek; most már csendesen nyugosznak, egyik a nagyenyedi, másik a kolozsvári temetőben; fehér hólepel, az engesztelő fátyla alatt talán álmódoznak tovább terveikről, mik nem mind valósultak meg, — küzdelmeikről, mik részben hiábavalók voltak, nekik magoknak sok fájdalmat okoztak, azt hiszem: halált hoztak. A Kolozsvártt felállítandó egyh. ker. központi theol. fakultás kérdésében állanak szemközt (legalább a nyilvánosság előtt, mi pedig csak erről szólhatunk), mint pártjuk vezérei, élethalálharcban: dr. Kovács Ödön és Szász Domokos. Amaz a nagyenyedi theol. akadémia nagytudományú és tekintélyű tanára, de a ki mellett az öt tudományáért istenítő paptanítványai és barátainak csak nagyon csekély része áll a harcban — az erdélyi külső és belső állapotok miatt. Külső állapotok miatt, a mennyiben az erdélyi egyházkerület alkotmányos szervezete nagyon kevés lelkészt tűr meg az egyházi hatóságokban. Belső állapotok miatt, a mennyiben az Erdélyben uralkodó köz-szellem elrettenti a kálvinista papságot a szabadszólástól. Ez az erdélyi ref. egyházkerületnek 1885 óta püspöke, ki nagy eszével lenyűgözi Erdély kálvinista urainak nagy részét; azzal a modorral, mely szükséges Erdélyben egy papnak, hogy a szereplés magaslatára emelkedjék, megnyeri magának, terveinek az erdélyi ref. egyházkerület csaknem minden tényezőjét; hatalmas akaraterével megtartja azokat; hova-tovább kitörő erőszakosságával — a mint ez már tulajdonsága csaknem minden lángésznek! — biztosít magának az erdélyi egyházkerület igazgató tanácsában

és közgyűlésében olyan alkotmányos többséget, melynek fedezete alatt mindent merészelt. És ő gondolt merészet és nagyot és arra rátette életét. A szó teljes értelmében, mert a mint innen a távolból az események összefüggéséből ítélhetünk: meg nem valósult álmai, meghiusult tervei temették őt a romok alá, miután nem bírták őt párthívei követni abba a magas régióba, a hol ő nagy terveinek megvalósulását mutatta nekik. Az utolsó nagy kezdeményezésnél egyedül hagyták legbizalmasabb emberei, legerősebb oszlopai, kikre — azt hitte — mindenkor biztosan támaszkodhatik. Ez az erőszakos nagy emberek sorsa. Az utolsó egyházkerületi közgyűlésen szenvedett kettős nagy vereség óta — mint azt az Erdélyi Prot. Lap mutatja — az igazgató tanácsi üléseken ritkán volt jelen, pedig itt kiváló előszeretettel időzött, mert ez volt az ő közvetlen munkatere; a vezérkar, mely nem vizsgálta vezére terveit, hanem azt mindenkor alázatos tisztelettel jönnek találta, magáévá tette, a közgyűlésen tekintélyével védelmezte. Azóta gyakran gyengélkedett és a hatalmas ember megemésztetetlennek látszó testi erejével f. hó (január) 8-ikán hirtelen, váratlanul elmúlt közülünk. Szellemben szintén erős, de testben gyenge, beteges ellenfele, Kovács Ödön nem egészen 4 évvel ment el ő előtte, hasonlóképen hirtelen elmúlással. Meghalt 1895 május 16-ik napján. Megölte a bánat az ő szeretett intézetének, a nagyenyedi theológiának a bukása miatt.

Több oldalú tudományos képzés, magasabb társadalmi műveltség, — ez volt az eszme, melyért Kolozsváron az egyetemmel kapcsolatban reform. theologiai intézetet terveznek. Az 1874-ik évi ker. gyűlésen tették erre nézve az első indítványt, melynek kivételére *Szász Domokos* kész tervezettel áll elő. Ettől fogva több, mint két évtizeden át harcolnak ennek megvalósításáért az *enyedi theologia ellen!* Mert bár úgy az eszme megpendítésekor, mint később is az elkeseredett harcok közben, nem egyszer hangoztatták, hogy a Kolozsvárra tervezett intézet teljességgel nem agresszív jellegű az enyedi intézet ellen: de hiszen azt prófétai lélek nélkül is láthatta és látta is mindenki, hogy Kolozsvár okvetlen megbuktatja Enyedet. Ha pedig talán voltak olyan jóhiszeműek, kiket a kolozsváriak el tudtak hitetni, mikor a szándék az ilyenek előtt világosan kitűnt, akkor már késő lett volna visszavonulni, kénytelen-kelletlen úsztak az árral. Ime! Az 1895 márc. hónapban tartott ker. közgyűlés megrendeli az enyedi theologia üres tanszékeinek betöltését, úgy hogy annak megejtésére az 1895/6. iskolai év kezdete előtt rendkívüli közgyűlés hívassék össze, — holott a kolozsvári theol. fakultás fennállása hihetetlen erőfeszítés, *Szász Domokos* püspök zseniális pénzügyi műveletei útján nyert vagyont által már akkor kellőleg (!) biztosítva, a ház felépítve, berendezve, a tanárok meg voltak hívva, csak a szeptemberre vártak még, hogy a fényes intézetet, *Szász Domokos* nagy alkotását (mert mind e világ csak így tudja, csak így vallja) a diadal nagy örömeivel, lelkesültségével megnyissák. Az Enyed iránt táplált, de leplezgetett, mégis mindenki előtt nyilvános szándékra jellemző világítást vet egy Enyedről jött sürgöny a megnyitás ünnepén, eképen: „*Ave Caesar! morituri te salutant!*“ Csakugyan, Enyed már ekkor haldokolt. Csudálatos végzése szerint Istennek, minden tanára elhalt ez időre. — A júniusi (1895), csupán ezért összehívott rendkívüli közgyűlés a májusban működött jelölő bizottság egyetlen jelöltjét az enyedi theológiához megválasztja, de már az enyedi iskola gondnoksága azon kérésének, melyet támogat a nagyenyedi egyházmege, melynek értelmében

egy új pályázat hirdetése engedélyeztessék és egy második tanárválasztó gyűlésnek augusztus hónapra leendő összehívása kimondassék, — nem adott helyet. Így a nagyenyedi theol. folytatja még életét agonikus jelenségek közt az 1895/6. isk. évben 1 rendes és 2 helyettes tanárral, ennek következtében a vizsgálatok felvételére jogosítás nélkül. És míg a márciusi közgyűlésen a kedélyek egész nyugodtak abban, hogy szeptemberben két theol. intézet szórja szét az igaz tudomány fényét a kis haza béréin: 3 hónap múlva, hogy Enyed tanárok nélkül távozik el csalódottan a rendkívüli közgyűlésről, a Prot. Közlöny 1895. 26. száma leplezetlen nyíltsággal bevallja, hogy bizony az erőszak előtt meg kell hajolni. „Az emberi legkérelmeltebb szenvedélyek, vagy a *legszentebb óhajások* útjában állhatnak-e a *vis major-nak!*“ És kijelenti, hogy az enyedi theológiára nézve ez volt „a vég kezdete.“ Lehetne-e ezek után valakit tévedésbe ejteni a felől, hogy az enyedi intézet halála eleve elvégeztetett dolog volt!? Nos, a Prot. Közlöny, ha későn is, felemelte sisak rostélyát. Ezért már felesleges is volt az a játék, melyet az egyházker. közgyűlésel 1896-ban az igazgató tanács eljátszatott, midőn javaslatot nyújtott be „a papképzés egységes szellemben fejlesztéséről,“ melyben a helyett, hogy minden teke-tória nélkül beledöfte volna a gyilkos tört a szerencsétlen Enyed vonagló testébe, kenetteljes ide oda tekintgetések után' oda jut, hogy a közgyűlés megismervén törvényszerűségét, észszerűségét annak, hogy a lelkészképzés csak az egyházkerület kolozsvári theol. fakultásán lehetséges, mondja ki, hogy „Enyedre tanárokat nem választ.“ Most sem végezi ki, csak nem engedi élni. Az igazgató tanács e javaslata csinált az egyházkerületen olyan felkavarodást, melyet *Szász Domokos* országos botránynak nevezett. E javaslatot ugyanis az apr. 11-iki ker. gyűlésen az elnöklő gr. Bethlen Gábor szemfényvesztéssel való becsempészésnek nevezte és a gyűlést, hogy ezt ne tárgyalhassa, erőszakosan feloszlatta. Hanem a következő gyűlés Bánffy Dezső főgondnok jelenlétében, elnöklése mellett, az igazgató tanács javaslatát elfogadja, tanárt az enyedi theológiához nem választ, így ez az 1896/7-ik évre megszűnt élni. Minthogy a kolozsvári intézet megteremtője, tehát ezzel az enyedinek a megbuktatója *Szász Domokos* volt, ő ellene fordultak adáz dühvel Enyed romlásának siratói. Minekutána nevét kellőképen meghurcolták; a közvagyonnak nemesak vakmerő kezelésével, hanem egyenesen megrablásával meggyanúsították: Enyed város polgársága a város szülőttei sorából kitörölte; megtagadta, hogy *Szász Domokos* Enyed szülőtte volna. Hat nem is vitték oda koporsóját. Kolozsvár sz. kir. város diszsis helyet adott az alvó poroknak.

Szász Domokos pályafutása a kolozsvári intézet megnyitásánál emelkedett a delelőpontra; azóta visszafele, lefele hajlik. Ott még sokan, nagytekintélyű, magas állású emberek gratulálnak neki a nagy alkotáshoz, hogy azután mindjárt elhagyják, mellőzik. Az ő ereje, hatalma ott elérte a legmagasabb fokot, azután elhanyaglik, csakhamar megtörik. Dicsősége ott teljes fényben ragyog; azután mindjárt homályt vonnak arra a minden oldalról, még barátaitól is jövő kegyetlen támadások, a meg-szégényítés. De hát azoknak, kiket e földi pályán az emelkedésben nem tisztán belső rugók segítenek, ez sorsuk. *Szász Domokos* többet épített emberek jóindulatára, állandóságára, nagy urak kegyére, mint a benne rejlő hatalmas szellemi és erkölcsi tehetségek megkívánták, szükségessé tették volna. Ő a nagyurakban bizva, minden nehéz esetnél a bizalmi kérdést vetette fel. Ugy látszik a jelekből, hogy Erdély hatalmasai ezt végre

megunták. Az Enyed ellen irányult utolsó intézkedés keresztül vitelére 1896-ban Bánffy Dezső még egyszer megjelenik, mint a püspök támasza, bár úgy látszott: kedvetlenül, tekintélye a püspöknek még egyszer örömet, megnyugvást szerzett. De már ekkor — úgy rebesgették — a püspök kegyvesztett volt. Ezt látták abból, hogy millénium évében a zápor módra hulló kitüntetések, elismerésekből jutott sok, nagyon kis kaliberű embernek: *Szász Domokosról*, ki a magyarság érdekében a sok körlelkészség szervezése által oly sok jót tett, a nemzeti ünnepek idején nem emlékezett meg a miniszterelnök, az ő *főgondnok társa*. Legutolsó: 1898-ik évi püspöki jelentésében maga mondja, hogy midőn püspökké lett azelőtt 13 évvel, talált egyetlen egy körlelkészséget; 13 év alatt ő szervezett 35-öt és szervezés alatt áll kető. Ha csak a puszta számot tekintjük is: gondolkozóba esünk, mily hatalmas szervező képességnek, teremtő erőnek, erős akaratnak kell lenni abban az emberben, a ki 13 év alatt 35 lelkesíti állást szervez. De az erdélyi és ezzel az egész magyar reform. egyházra, majd a magyarságra vonatkozó nagy jelentősége ez alkotásoknak csak annak szeméi előtt fog kibontakozni a maga teljességében, a ki járt valaha Erdélyben, illetőleg annak azon részein, melyekben a magyarság az oláhság özönébe temetve él, vagy belevesztett abba; a milyenek Szolnok-Doboka, Beszterce, Naszód, Kolozs, Tordaaranyos, Alsófejér és Hunyadmegyék; a melyekben egész községek vannak tiszta magyar nevekkal, mégis elvadult, magyar gyilkoló oláhokkal. Abból az özönből ezeket soha ki nem halászzák. De adassék meg az elismerés legalább halála után annak, a ki a meglevők-ből oly sokat megmentett amaz alkotásai által.

Hallottunk *Szász Domokosról* olyan ítéletet, mely szerint ő neki soha biztos munkatere, teendőiben, magas hivatala által megkövetelt alkotásokban egységes vezérfonal, irány nem volt; hanem egész élete kapkodás, minden munkája ötlet. Hát ennek az ítéletnek annál kevesebb értéke van, mert ez olyan embertől ered, a ki éveken át megszűnés nélkül való tömjénfűsttel hódolt „a nagy püspöknek”. De ha végig olvassuk összes püspöki jelentéseit, vagy csak az utolsót: egész tisztán fog állni előttünk egész életének, püspöki munkálkodásának egy vezéreszméje: az egyházkerület *külső, vagyoni* (ezt hangsúlyozom) megerősítése, külső kiépítése. Viszont ezt két nagy alkotással ítélte befejezettnek: a körlelkészségek szervezésével és a kolozsvári theol. intézet felállításával. A létező állapotokat, a gyakorlati szükségeket tekintve, ez utóbbiban tévedett, mint azt lentebb megmutatjuk. De mi azért ezt nem a féktelen dicsvágnak, a szertelen emberi hiúságnak tudjuk be, hanem az általános gondolkozásmódnak, mely semmiben sem keresi a belsőt, a tartalmat, hanem mindent a látszatnak, mindenben a külső fényt, mely kápráztasson. Egész állami, társadalmi építkezésünk, rendezkedésünk olyan „fenn az ernyő, nincsen kas”-féle uraskodás, melyben fenn a levegőben függ a esillogó fedélzet, de fundamentom nincs. Európai helyzetünknel fogva meg kell lenni mindennek, a mi nagy hatalmasságunkat mutatja; de mert szegények vagyunk, a belső háztartást nem tudjuk berendezni. Így az erdélyi ref. egyházkerületben is van a leendő papok képzésére pompás palota, kényelmes berendezéssel, de — mint ezt csak úgy titokban rebesgetik — ott bent nincs jól minden, csak a legnagyobb erőfeszítéssel lehet előteremteni a nagyszabású intézet szükségéi fedezetét; az ifjak rovására csinálnak megtakarításokat, amennyiben megnyitattott az intézet úgy, hogy minden theologus teljesen ingyenes ellátásban részesül, ma alig tudnak

adni egy-egynek. A szegény ifjak minden mellék-kereset nélkül alig tengődnek. Míg az enyedi régi módi kaszárnya szerű szobákban lakó theologusok az erdélyi kollégiumok magántanítói intézményéből 2—3—400 frt évi jövedelemre tehettek szert. Végül aztán abból a fényes dalotából mennek ki az ifjak az erdélyi papságokra, melyeknek keperendszere nem az a mi a magyarországi párbérfizetés, hanem évről-évre ismétlődő harc, kimondhatatlan keserűség presbytériumokkal és adózó közön-séggel, melyek évről-évre a terméshez mérten és saját jótetszésök szerint állapítják meg papnak, tanítónak a fizetést. Az erdélyi egyházkerületben oly hihetetlen nyomorúságos adózási viszonyok állnak fent, hogy ha ott papok tanítók fizetés-level és törvény szerint kimélet nélkül felhajtának követeléseiket: egy évtized alatt az erdélyi reformátusság felére apadna. Az erdélyi papok mondják és joggal mondhatják, hogy az erdélyi reform. egyházat ők tartják fent türessel, a jogtalanságok, óriás károsodások panasz nélkül szenvedésével. Egy pap p. o. olyan fizetés-levelet kapott, melyből várható 1600 frt évi jövedelmet és ennyi régebben volt is. Most évek óta a gyenge termések és változott gazdasági viszonyok következtében kap 1000—800—600 frtot. És e miatt nincs kinek panaszoljon. Egy másik pap állítja és okmányokkal igazolja, hogy 8 évi hivataloskodása alatt kénytelen volt elengedni annyi kepet, hogy az kitett volna 3 évi összes jövedelmet, mert különben elhagyták volna az ekkleziást; azért pedig ő lett volna a felelős. Hát van-e értelme annak, hogy ilyen megélhetési viszonyok közé menjenek egyetemi képesítést szerzett papok? Hiszen az ilyenek sokkal inkább elkedvetlenednek, majd elzülленnek, mint az egész egyszerűségben felnőtt emberek. *Szász Domokos* egy maga megteremtett egy intézetet, melyhez másutt hosszú időközön át egész országban gyűjtögetnek, adóznak, vagy fejedelmek adományoztak. Azt mondja múlt évi jelentésében, hogy a pénzügyi műveletek néhány év alatt csaknem félmillióval szaporították az egyházkerület vagyonát. Továbbá, hogy a theol. fakultás alapja akkor, a mikor ő püspökké választott, volt 1500 frt; ma van 263000 frtja, nagy bérháza és 30000 frt alapítvány kilátásban. Abból a pénzügyi műveletek alapján szerzett óriás nyereségből juttatta azt a nagy összeget a theol. intézetnek. Am ha ő ugyanazt a pénzt adja az egyházközségek kepe-váltásának alapjául: ma jóformán egész Erdélyben fel volna szabadulva hívek és egyházi tisztviselők a képzés kibeszélhetetlen nyomorúsága alól és így az egyház kétségen kívül nyugodtabban, tehát biztosabban haladhatna magas rendeltetére felé. Ez a szükség hasonlíthatatlanul gyakorlatibb, égetőbb volt, mint az enyedi theologianak a kolozsvárral helyettesítése; valamint ennek kielégítése áldásosabb, mint annak megteremtése. De lehet, hogy az ő ambíciójának ragyogóbb cél volt az, mint ez. Lehet az is, hogy ő ezt látta élőbb valónak. Ebben tévedett. Különben is neki nem volt érzéke a papság nyomora iránt. Ő bár sokszor hangoztatta maga is, hogy annak állapota tarthatatlan, valójában mégsem hitte az ő fényes jövedelme, magas állásában, hogy az a nyomorúság olyan kétségbe ejtő volna. Erdélyben a püspök gazdag, egyik egyházi dignitarius, nem primus inter pares, hanem főpap, ki paptársai felett elérhetetlen magasan áll, kihez azok nem közelíthetnek azzal az atyafiságos indulattal, mint az Királyhágóninon még most is megvan. E mellett pedig *Szász Domokosnak*, az ő nagyhite szerint helyes, üdvös, csak a közjóra irányuló céljai felé erőszakosan törő lángeszű embernek valószínűleg igen alkalmas volt az a papság, melynek

nincs véleménye, akarata, csak az a mi a nap fiának, hiszen az úgy is mindent jól akar, jól csinál. Ez a papság tényleg nem vette észre, vagy nem merte észrevenni, hogy az ő püspöke, kitől mindent vár, kire feltétlenül bizalommal rábízta életét, jövőjét, lételetét, tulajdonképpen ő érette tesz legkevesebbet.

De hát az ő hatalmas szelleme, mint a merész röptű sas, mindig a magasban csapongott; tekintete nem vette észre az ideálant nyüzsgő parányi világot. Felölelte az a szellem azt, a mi egyetemes, a mi nagy méretű, a minek eredménye gyors és szemmel látható. Ővé az országos lelkészi gyámintézet tervezete, mely megörökíti nevét az egész magyar reformált lelkészi kar és annak özvegyei, árvái lelkében. Az ő eszméje — mint ő maga mondja 1898. évi püspöki jelentésében — a tökésegélyezés rendszere, melynek segédelmével azóta „nagy arányban jönnek létre egyházi építkezések: templomok, paplakások, iskolák, minden kerületben.“ Ő ment meg a magyarságnak és a református magyar egyháznak ezeket a körlelkésziségek által, melyivel nevét első sorban az Emke, távolabbról a magyar nemzet és annak művelődés-történetében teszi halhatatlanná. Megteremti a modern alkotású theol. intézetet, mely úgy a mint áll, a szemlélőnek, ki a belső ügyekben betekintést nem nyerhet, igazolja az ő önértékes nyilatkozatát, hogy e hazában a protestánsok kezében olyan intézet ma nincs. Egy ember megpendíti az eszmét, hogy az erdélyi papok szegény fiúárvái számára egy menházat jó volna építeni. És míg a világ arra egy nagy sóhajttással elhallgat, gondolván: „majd valami boldogabb időben!“ Szász Domokos lelkét az eszme megragadja, tette sarkalja úgy, hogy mire észrevennénk, nemcsak tervet ad, hanem pénzt teremt és épít Kolozsvárt, annak legnyiltabb helyén, hogy az idegennek is azonnal szemébe tűnik, szép nagy házat nemcsak a fiu- hanem a leányárvák részére is; nemcsak Erdélynek, hanem az egész magyarországi reformált egyház papárváinak. Mintha csak földből nőtt volna ki: úgy állt elő a ház egy remek szép templommal együtt a millénium évére. Agya megszűnés nélkül forrong a gondolatoktól; mindig tervez, mindig számít, honnan teremtsen pénzt ennek a szegény egyházkerületnek melyben a hívek áldozatkészségére számítani nem lehet. Ezért a sok keserűséggel járó pénzügyi műveletek, mikben kockára tette egész élete nyugalmát, de a kockázat sikerült; mint fentebb idéztem saját állítását: fél millió a nyereség, a melyet azzal a kijelentéssel mutat be, hogy az európai konstellációk kedvezőbb alakulásával az árfolyam emelkedni fog, melynek felhasználásával, ha lesz akkor Erdélynek embere, másik fél milliót szerezhet a kerületnek.

Nagyon természetes, hogy ilyen munkálkodás, ilyen tények előtt tárgyi és személyi akadályok nagy számmal voltak. De ő azokat részint elhárította, részint letaposta. Elébe állt itt az irigység rágalommal: fel sem vette; ott a lassabban haladó szellem: kinevette; másutt a félelem, aggodalom a közvagyonért: megnyugtatta; ismét másutt a törvények: félre tette, vagy kiméltlenül keresztül gázolt rajtuk, a mint az épen kezére esett. A minék célszerűsége, jósága, a közre nézve hasznos volta felől meggyőződött: azt embereken, törvényeken át is keresztül vitte nagy vakmerőséggel, erőszakkal. Szabó Samu tanárt, ki munkálkodásának legkevesebb ellenzője volt, összes tekintélyének, állásának latbavetésével elítélte, mert az az ember neki nem tetszett; ellenben titkárát a kolozsvári papságba hallatlan törvényszegéssel bűntette, mert azt arra a helyre kiválóan alkalmasnak ítélte. Pénzügyi műveleteit oly keserű ellen-

zés, annyi félelem, remegés dacára mindvégig folytatta, mert nagy szellemi súlyával valósággal ráfeküdt az igazgató tanácsra, mely minden ténye előtt meghajolt, mint a nagy urak kedvence, ezeknek segítségével a mult gyűlésig tudta magának biztosítani az alkotmányos többséget. A maga körében hasonló alak József császárhoz, kinek hatalmas szelleme, nagy lelke tele humanus, nemzet nép boldogító, birodalmat erőssé, hatalmassá tevő eszmékkel, a melyeket közvélemény, törvény és alkotmány ellenére is valósítani akar, mert meg van győződve azok jósága felől. Sorsuk is hasonló a végén. Összeütköznek a fenálló szellemi és erkölcsi világrenddel; az összeütközés rájuk nézve végzetes, tragikus, mert végre is leroskad a nagy szellem, mely magával szemben találja az egész világot, mindenektől elhagyatva egyedül érzi magát nagy eszméivel.

Azt hihetjük, hogy az összeütközésnek elseje volt a Szász Gerőtől jött támadás, melynek végén ez országvilág előtt kijelenti, hogy Szász Domokossal együtt szolgálni nem akar és nem fog. Az az ember, a kinek lapja, tolla annyi időközön át mindig készen állt Szász Domokos magasztalására.

Az utolsó gyűlésen aztán minden ponton teljes vereséget szenvedett. Egymásután szóltak, keltek fel ellene, tervei ellen nagyobb és kisebb emberek, azok közt addig legjobb barátai, mindig biztosnak vélt támaszai.

Megverte már a gyűlés előtt a közhangulat az egyházker. hitelbank kérdésében úgy, hogy a felett napi-rendre térést ő maga javasolt a közgyűlésen. Tehát a papok helyzetének javítására, Erdélyben legégetőbb kérdésnek a megoldására hogy nagy későn, minden nagy alkotásai között utoljára, gondolt és egyéb, káprázató gyorsasággal kivitt terveikhez képest nagyon lassu lejáratu tervet készített, azt is el kellett ejtenie.

Második vereség érte a pénzügyi műveletek tárgyalásánál, a hol is egyik legjobb barátja, Hegedüs Sándor tartott súlyos beszédet, mely nagy simasággal és ismételt ízben való bókok közben a püspök iránt, ennek e téren működését hibáztatja, azt beszüntetendőknek itéli és az egyházker. pénzeinek megvizsgálására, azok gyümölcsösztetése, biztosítása iránt teendő javaslat készítésére 7 tagu bizottság küldését indítványozza; és az egyházkerület — jöllehet Szász Domokos püspök egész leplezetlenül kijelenti, hogy a bizottság kiküldésének semmi pozitív eredménye nem lesz — a Hegedüs indítványa értelmében határoz.

Nagy ellenségét, Szabó Samut, a közgyűlés tagjául épen Bánffy szavára igazolják.

A lelkészi minősítvények kiállítása ügyében a közgyűlés kényszeríti az ő jogos álláspontját feladni és a közgyűlési elnök, főgondnokot maga mellett a minősítvény aláírásában megtűrni.

Ezzel ő nem munkáját, — mint maga mondá — hanem pályafutását bevégezte. A sejtelem, melylyel püspöksége kezdetén Isten szent színe előtt fogadást tett, hogy ha ő áldozatul esik is, terveit végrehajtja (l. 1898-ik évi püspöki jelentése) teljesült: ő csakugyan áldozatul esett; de a program, mit akkor maga elé tűzött, valóra nem vált, mint ő maga hiszi (u. o.) koránt sincs kimerítve. Sőt ellenkezőleg: legkedvencebb, legdédelgettebb alkotásai bevégetlenek: a kolozsvári theologia a lét harcát vivja; a Szeretetházról semmi bizonyosat nem tudunk; a papság sanyaru helyzetén még csak hozzá se foghatott segíteni; munkáit itt hagyta félbe-szerbe — minden kilátás nélkül arra, hogy azoknak tökéletes bevégzésére állhasson elő hozzá hasonló

tehetségű ember. Elbukott munkája közben; megölte valószínűleg a fájó csalódás; szomorú áldozata az erdélyi rendszernek, melyben a legjobb akarat, legnemesebb lélek, legnagyobb szellem sem ígérhet magának hosszabb életet, mint a mennyit a földi hatalmasok kegye enged néki. Ez a nagy áldozat elég lehetne Erdélynek arra, hogy egyházalkotmányát megváltoztassa, abban a papoknak megérdemelt helyet biztosítson.

Az elszállt nagy szellem találjon kegyelmet az ő Uránál, kinek szolgálni — mindig ezt vallotta! — életének egyetlen célja volt.

Veritas.

A D A T O K

a tiszántúli ev. ref. egyházkerület kebelében lévő egyházak történetéhez.

70. A nánási ev. ref. egyház történelme.

I. A szatmári békéig.

A nánási egyház legrégebb történelmére kevés adatunk van. Az egyház történelmének megírásával megpróbálkozott Varga Lajos ref. lelkész 1848-ban, azonban ő is azzal kénytelen kezdeni művét, hogy „mikor és ki által reformáltatott ezen egyház, nincsenek azon időbeli, nemhogy írásaink, de töredék-jegyzeteink se.* Feltevéssel kénytelen ő is kezdeni művét: hihető, hogy Dévai Biró Mátyástól, Sztáraytól, Kopácsitól, Siklósitól, Sánta Kálmáneseitől, hihető, hogy e közbe ső hely a felső és alsó vidékeken gyujtott világosság jótékonyágát ha csak kis részben is, a XVI. században élvezheté.** Csakugyan fel sem tehető, hogy azon községekben, melyekben nevezett reformátorok terjesztették az evangéliumi világosságot, a reformált vallás el ne terjedt volna. A XVII. század huszas éveiben volt még kevés katolikus ezen vidékeken, ezek azonban nemsokára eltűntek, úgy, hogy a XVII. század közepe felé Szabolcs megyében már csak Kis-Várda és Kálló voltak azon helyek, a hol plébániák voltak.***

A hajduk Boesckaihoz történt csatlakozásuk alkalomával lépnek fel először úgy, mint egységes cél érdekében küzdő harczó testület, melynek foglalkozása a háború. Eddig erejük szét volt forgácsolva apró kalandokban. Most Boesckaynak a vallás és alkotmányért vívott küzdelmeiben kapcsolódik a hajdu név egy magasztos eszméhez.

Hogy már Boesckayhoz történt csatlakozásuk alkalomával reformátusok voltak, bizonyítják azon körülmények, melyek között a hajduk Boesckayhoz pártolnak. Belgioioso ugyanis 1604 aug. 5-én sok hajdút a király hűségére von, ezek szept. 11-én hűséget is esküsznek a magyar királynak, de olyan feltétel alatt, hogy őket a török ellen viszi. De mikor Belgioioso Szent Jób és Kerekí vára ellen viszi őket, a protestáns hajduság nem hajlandó fegyvert fogni a protestánsok vallásszabadságáért és az alkotmányért harczó Boesckay ellen. A Diószeg körül táborozó hajduság okt. 15-én a segélyül jövő Pecz tábornokot megtámadja és Németh Balázs és Lippai Balázs vezetése alatt megveri Álmosdnál.

Ettől fogva mindvégig kitartanak Boesckay mellett. A szabadságharc azzal végződik, hogy a bécsi békében a nemzetnek úgy a vallásszabadság, mint az alkotmány terén teljesítettnek kívánalmái. Ezen vívmányokban a

hajduknak első rangú érdemek voltak. Boesckay a hajduk szolgálatait jutalmazni akarván, az 1605. nov. 10-én Korponán összegyűlt országos rendek megegyezésével dec. 1-én kelt adomány-levelével megnemesítette a hajdukat és hogy bizonytalan lakóhelyeikről el ne szédjenek és idegen hatóság alá ne kerüljenek, hanem mindenkor egy állandó helyen lakván, a hazának hasznosabb és alkalmasabb szolgálatot tehessenek: „Kálló egész város, Nánás, Dorog, Varjas egész pusztákat, Hadház, Vámos-Pécs, Szina és Vid helységbeli rész jószágok birtokával“ rendszeres katonai szolgálatok teljesítésének feltétele mellett megajándékozta, egyszersmind minden rendes és rendkívüli adózás, bér, vagy kamarai nyereség, tized, kilenced és bárminemű paraszti terhek viselése alól örökre felmentette. Az 1608. évi XVII. t.-c. is megerősítette Boesckay adományát.

Már a protestáns vallásszabadságért küzdő Boesckayhoz történt csatlakozásuk is bizonyítéka annak, hogy a hajduk már ezen csatlakozás előtt is protestánsok voltak!

E mellett bizonyít az is, hogy mikor 1608 folyamán a bécsi kormány a folytonosan hadakozó hajdukat a Boesckay által adományozott területen végleges letelepedésre akarja bírni, és a hajduk nem hajtanak a bécsi kormány megbízottjára: „hallani sem akarván a németről, mint a ki semmi fogadását meg nem állja, és a Boesckay adományát sem teljesíti be, mire pedig magát a bécsi végzés szerint kötelezte“, a hajduk inkább Báthory Gábornak terjesztik elő kívánságaikat, Foktűi Maté nevű kálvinista papjok által, azon kívánságuknak adván kifejezést, hogy ha Báthory a fejedelemséget elnyeri: „az pápistákat ne szenvedje se tanácsába, se udvarába, se tisztviselésbe, mert ezek nem lehetnek hívek a fejedelmeknek“.*

A Foktűi Maté kálvinista pap követsége már többet is bizonyít. Nem csak az bizonyos ezen adatról, hogy kálvinisták voltak, hanem hogy kálvinista papjok is volt.

Az 1608-iki pozsonyi országgyűlés pedig a bécsi békét és a hajduk szabadalmait is örök időkre biztosítván, valószínű, hogy mindjárt a „leszállás“ után szabad vallásgyakorlatuk oltalma alatt egyházközséget alkottak.

A nánási ref. egyház mindjárt a leszállás után megalakult, már 1621. ápr. 21-én Nánáson partialis synodust is tartanak. Ezen gyűlést a XVII. században mindig más és más helyen tartották, azért, hogy az azon vidéken előforduló fontosabb, esetleg tanu kihallgatást is igénylő ügyeket elintézhessék. Ezen század folyamán Nánáson ilyen gyűlések tartottak: 1627, 1635, 1641, 1649, 1656 és 1665-ben.** Jellemző a később tárgyalandó eseményekre, hogy 1665-től fogva 1708-ig Nánáson nem volt partialis synodus.

1617-ből ismerjük az első nánási papot Paksi Istvánt, a ki 1595-ben subscribált Debreczenben. 1629 nov. 20-án Putnoky János mint nánási pap és esperes tractuális gyűlést hívott össze Hadházra. — Ugyanezen évben pedig a szatmár-némethi zsinaton is jelen volt, 1633-ban még mindig mint nánási pap vesz részt a tasnádi zsinaton. 1645-ben a partialis synoduson, Ónody György nánási papot megfosztják hivatalától, mert a senior tudta nélkül ígérkezett Nánásra papnak. A papok kibocsátása (emissio) ugyanis a partialis synoduson történt, ezért mondták ki 1660. decz. 1-én a

* Varga L. A h.-nánási ref. egyház tört. (Kézirat az egyházi levéltárban.)

** U. o.

*** Görömbei: Kálló ref. egyház tört. 22. l.

* Dr. Varga G: Hajdu m. leírása. 21. l.

** Az itt elsorolt adatokat a XVII. századra vonatkozólag Bakóczy Jánosnak: Extractus protocollorum tractus Debreczini 1615—1773-ig cz. másolatából vettem.

Debreczenben tartott partialison hogy: „Az ürességben levő egyházakat senki el ne foglalja magától, vagyis ott pap ne legyen magától, és senki a világi felsőségtől ne kérje az engedélyt arra, hogy valamely helyen pap legyen, mert ez a hatalom csak az eclesiát ill. ti. 1646-ban Szilágyi Beniamin a pap, 1647-ben pedig Kecskeméti Miklós nánási pap bevádolván Harsányi György nánási főkapitányt, hogy őt rágalmazta, és a templomot illetlen szavakkal megszentelteltette, a partialis synodus arra itéli a főkapitányt, hogy „deum pium, post totum coetum seu congregationem Nánásiensem, denique Reverendum Ministrum reconciliet“ (Istent, azután az egész gyülekezetet és a papot kövesse meg), ha pedig ezt nem tenné, akkor az egyházból rekesztessék ki. 1651-ben Margitai M. Miklós fosztatik meg a nánási papságtól, mert az esperes tudta nélkül: „megrohanta a nánási eclesiát.“

A XVII. század 30-as éveiben már virágzó egyház volt Nánáson, bizonyítja ezt azon körülmény, hogy I. Rákóczi György a 1636 jun. 25-én Gyula-Fehérváron kinyomtatott Graduállal Nánást is megajándékozta, mely jelenleg is a nánási gymnasium birtokában van, ma is olvasható abban jelmondata és sajátkezü aláírása. 1641-ből maradt fenn egy ezüst pohár „uri szent vacsorai használatra“, melyet Balonczai János és Pócs Iona ajándékoztak az egyháznak. Ez azonban 1764-ben „123 esztendő használat után elkopott“ újra öntetett.

1653-ban Keresszegi Mihály volt a pap, a ki a nánási iskolamestert bevádolja Tolnai P. István előtt erkölestelen életéért „jöllekiismerettel én vele együtt nem szolgálhatok, kit coram toto senatu meg is mondtam.“ 1661-ben Sági István vagy Nánásra, vagy Kabára bocsátatik ki papnak, de hogy elfogadta-e vagy nem, nem tudjuk. 1662-ben Kisfalvi Tamás a pap, ki előbb debreczeni tanár volt.

1663-ban Rápolti Papp Mihály lesz nánási pap. Benne van ezen férfiú életében a XVII. század sokat hányatott protestáns papjának az életviszontagsága.

Hányódik ezen korszakban a protestáns pap egyik gyülekezetből a másikba. hol a török-tatár pusztítás miatt, hol meg irigyei, ellenségei elől kénytelen félrehúzódní. Ezen jobb sorsra érdemes férfiú összesen 32 helyet sorol fel, a hova papságra meghívást kapott, és 12 hely volt összesen, a hol lelkészi hivatalt viselt. Czigándról tisztára üldözi el: „ki gyanus gazdagsággal megrakodott“,** és őt kiűzeti, 1660-ban egy éjjel Tiszadobon hál meg és a török miatt futni kell neki, „mert meggyújtották a törökök a falut és a hajdu városokat. Második futás 1661. aug. 18-án német hadak miá' harmadik futás . . . negyedik futás stb,** felsorol összesen 6 futást.

A török és német hadak által elpusztított Nánásra hívják meg Rápolti Papp Mihályt lelkésznek 1663 márczius 28-án A meghívó levél szavai szerint meghívják: „ha kegyelmed a mi szegény pusztá helységünkötől nem irtózik.“****

Hogy Nánáson milyen élete volt Rápoltinak, elbeszéli.

Az akkoriban szokásos: „papmarasztás“ szerint marasztották ugyan 1669-ben is: „de nem tudom a predikátorok irigykedéséből-e, vagy a városnak áthatat-

* Sárospataki üzetek 1861. I. 49 l.

** Rápolti nevű nánási pap jegyzései, 21 l. (Debreczeni főiskolai anyakönyvtár.)

*** U. o. 25-29 l.

**** U. o. 30 l.

lanságából, ki kellett költözni Szent Mihályra.“ Hogy oka volt Nánást itt hagyni, bizonyítja az, hogy elsorolja, hogy: „közönséges szenvedéseim is mind egy mind másfelől sokak valának, hogy török, tatár elől elfutánk többiben, iszonyu prédálást tőnek a törökök, engemet is feleségestől, gyermekestől házamból kikergettek, és azután ládáimat felhasogatták és minden javaimat házamból kihordották . . . sokat szenvedtem irigyek miatt kik annyira történek állapotomra, hogy sokszor diskursus volt arról, minemü szinnel nyomjanak el és colrealhassanak akadémiust, ki miatt szenvedtem. Szenvedtem a szükség miatt, mért a fősvénység és magok szeretete miatt régi jövedelmöket a praedicatoroknak nem adták meg a nánásiak. Valának ezenkívül több keserves bántódásaim is, kiváltképen a tanácstól. midőn már kiakartam költözni, és felrakottam volna a szentmihályi szekerekre A, 1669, 4 may, kiért az Isten fizessen meg nekik.“**

A sokat hányódott Rápolti 12 helyen viseit hivatalt, utoljára Nagy-Bajomban, innen hívták meg Nádudvarra, hogy azonban ide elment-e, vagy nem, nem tudjuk, mert 1684-től fogva naplójának vége.

Rápolti Pap Mihály utóda egy darabig Kalocsai Debreczeni János volt. Következő pap Kölygyessi, ki már 1685-ben mint Karczag Ujszállási pap a debreczeni collegiumnak ajánlja fel azon összeget, melylyel a nánásiak neki adósok maradtak. 1685-1692-ig Gyarmathi Zsigmond ittléte nem bizonyos, nem is lehetett az másképpen a kurucz korban, hányódott a pap egyik helyről a másikra, a hivek pedig nem tudták, hogy mikor kell ismét futni a török elől. Az 1665 évi balkányi gyűlés elhatározza, hogy: „ezen tractusnak a papjai a törökök elnyomásától, hanem mindnyájan is, de legalább részben mentek legyenek, meghagyatik a hallgatóknak, hogy az ő papjaiknak védelmezésére felkeljenek, könyörgő szavakkal, ajándékokkal váltságdíjjal mindent elkövessenek, azok megmaradásáért, az ilyen papok pedig kötelezzék le magokat az olyan egyházak eránt.“**

1681-ben pedig a Debreczenben tartott partialis: „Thököly Imréhez és Wesselényi Pálhoz követekül küldi Rápolti Pap Mihály és Szabszállási János papokat, hogy ne engedjék a katonákat rabolni a templomokban, paróchiákban és iskolákban.“ 1686-ban pedig egy meg nem nevezett helyen tartott tractualis gyűlésen panaszkodnak, hogy „elfutottak az emberek és nem fizetik a papokat.“***

1689-ből tudjuk Lisznai nevű pap nevét. 1698-tól fogva pedig Bátorkeszi Fekete János szolgálja a nánási egyházat 1724-ig, tehát 26 éven át.

Barcsa János,
h-nánási gymn. tanár.

(Folyt. köv.)

KÜLÖNFÉLÉK.

— **Apró hírek, Szász Domokos** helyét a főrendiházban egyházkerületünk nagyérdemű püspöke főtiszt. Kiss Áron ur foglalja el. — **Főt. Kun Bertalan** úrnak, a tiszáninneri egyházkerület püspökének, egyetemes konventünk egyházi elnökénnk tartós betegségében — mint őszinte örömmel értesülünk — örvendetes javulás állott be, a mely remélnünk engedi, hogy anyaszent-

* U. o. 37 l.

** Rakóczi Extractus.

*** U. o.

egyházunk ez oszlopférfia ismét fölveheti áldásos munkásságának néhány héten át megszakadt fonalát. — **As erdélyi ev. ref. püspöki székhelyben** az elhunyt Szász Domokos utódjául dr. Bartók György generalis notarius, Szász Gerő kolozsvári lelkész és Kenessey Béla theologiai igazgató nevét emlegetik. — **Tankönyv-engedélyezés.** A vallás- és közoktatásügyi miniszter **dr. Gulyás István** debreceni főgymn. tanár, lapunk jeles munkatársának **Módszeres Magyar nyelv-tanát** a gymnasiumok és reáliskolák I. és II. osztálya számára engedélyezte. — **Tanári kinevezés.** A rimaszombati egyesült prot. főgymnasiumba az elhunyt Szatmári József helyére a vallás- és közoktatásügyi miniszter **Marton Lajos** budapesti ev. ref. főgymn. vallástanárt, Marton Sándor kecskeméti főgymn. tanár testvéröcsését nevezte ki rendes tanáru. — **A kisújszállási ev. reform. főgymnasium** „Arany János”-önképzőköre legközelebb belépett az Országos Magyar Képzőművészeti Társulatba és a Kisfaludy-Társaságba: amamba, mint rendes tag, évi 10 frttal; emebbe, mint alapító tag, egyszersmindenkorra 100 frttal. — **Görsben** 45 olasz áttért a protestáns vallásra a róm. kath. papságnak az olasz lakosság iránt tanusított ellenséges magatartása miatt. — **Bécsben** szintén tömegesen térnek át róm. katholicusok az evang. egyházba. **Zimmermann** lelkész azt írja az „Ev. Hausfreund”-ban, hogy január első felében 200-nál jóval több embert vett át az evang. egyházba. **Antonius** lelkésznel ugyanazon időben több, mint 100 ember lépett át, köztük nagyon sok egyetemi hallgató, s így ment ez Bécs többi ev. lelkészeinél is. — **A heidelbergi egyetem** február hó 9., a badeni nagyherceg jelenlétében üli meg **Rothe Rikhard**, a kiváló hittudós születésnapjának 100-dik évfordulóját; az egyetemi ünnepség után a nagy tudós márvány mellszobrának ünnepélyes átadása a Pétertemplomban fog megtörténni. — **Lichtenberger Frigyes Agost**, a párisi prot. theol. facultas tiszteletbeli dékánja, ki 1870 előtt strassburgi tanár volt, f. hó 7-én Versailles-ban 67 éves korában elhunyt.

— **Gyülekezeteink köréből. Élőhit.** A debreceni ev. ref. egyház különféle kegyes céljaira, intézményeire a múlt évben összesen 2735 frt 60 kr. készpénz adomány és hagyomány tétel. Az egyházi számvetés kimutatása szerint ez a jó cselekedet a következők vallásos buzgóságát dicséri: 1. **Az egyház tőkepénztár részére hagyományozott:** néhai Sánta Györgyné Lévai Sára 45 frtot. 2. **Az egyház ispotályi pénztár részére:** a) Adományoztak: Kerékgyártó társulat 1 frt, Alföldi Takarékpénztár 10 frt, Takaréék és Hitelintézet 5 frt, Debreceni Első Takarékpénztár 80 frt, özv. Erdődi Mihályné 3 frt, István gőzmalom 40 frt, Kufár társulat 3 frt, Burgonya áruló társulat 2 frt 20 krt, Szárnyas állatokat áruló társulat 1 frt 80 krt, Kovács társulat 1 frt, Timár társulat 4 frtot. b) Hagományoztak: néh. Nagy Andrásné Pinczés Juliánna 10 frt, ennek időközi kamata 2 frt 80 kr., néhai Petrizsin Jakab 100 frt, néhai Iratosi Jánosné Balogh Juliánna 5 frt, néhai Sánta Györgyné Lévai Sára 20 frt, néhai özv. Váradi Lajosné 5 frt, néhai özv. Erdei Józsefné 15 frt, néhai id. Harsányi Imre 50 frtot. **Az egyházi tanuló árvák pénztára részére:** a) Adományoztak: Debreceni Első Takarékpénztár 50 frt, özv. Farkas Istvánné 10 frtot. b) Hagományoztak: néhai Iratosi Jánosné Balogh Juliánna 5 frt, néhai Sánta Györgyné Lévai Sára 50 frt, néhai id. Harsányi Imre 25 frt. **A Kossuth-utcai templomi orgona pénztár részére** hagyományozott: Nagy Andrásné Pinczés Juliánna 10 frt, ennek időközi

kamata 2 frt 80 kr. **Ösztöndíj-alapúlag hagyományozott:** néh. Kardos Mór a felsőbb leányiskola részére 1000 frt. **Sirgondozásra hagyományozott:** néh. Könyves Tóth Antalné Simonffy Polixéna 1000 frtot. **Templomi felszerelésekre adományoztak:** özv. Nagy Bálintné Bikfalvi Klára asszony a Széchenyi-utcai parochiához diszes ezüst keresztelő edényt, tálat és kannát, 100 frtot meghaladó értékben ajándékozott. Özv. Bartha Istvánné asszony pedig az előbb említett keresztelő edényhez való himes takaróra, a hívek körében 17 frtot gyűjtött. **Szegény gyermekek részére:** Az ispotályi iskolába járó szegény gyermekek részére Igyártó Sándorné urnő többrendbeli ruhaneműt ajándékozott. **Az ispotályi szegények temetkezési alapjára:** a) Adományoztak: Papp János iparos 5 frt, özv. Erdődi Mihályné 3 frt, Faragó Miklós 2 frt, Fodor János 2 frtot. b) Hagományozott: néhai id. Harsányi Imre 50 frt. **Urasztalára adományoztak:** Simonffy Imre kir. tanácsos főgondnok bort és kenyeret, Kiss Albert ev. ref. lelkész bort, Tordai Gábor ügyvéd bort, Szabó Péter. Kiss Lajos tanítók bort, özv. Mike Ferencné bort, özv. Mede Gyuláné bort, Szabó Mihály homokkerti lakos bort, Varjas Sándor és neje kenyeret és bort, Sipos István bort, az ispotályi templom részére K. Vértési István bort, Rácz György bort, a városi szegényház imaháza részére özv. Varga Józsefné bort, új kenyérré való urvaországosztás alkalmából Andirkó Mihályné minden templom részére kenyeret, október 30-án a Kossuth-utcai templom részére Kállai József bort és kenyeret, november 27-én Csáthi János köntöskerti lakos bort, Karácsony első napján Kovács Sándor bort. — **A tissa-abádi ev. ref. egyháznak** f. hó 15-ik napján örömmünnepe volt. Ekkor adatott át a használatnak a t.-abádi ev. reform. egyház új orgonája. Említett napon délután 2 órakor kezdődött az istenítisztelet. A t.-abádi ev. reform. egyház elég tágas temploma zsúfolásig megtelt az Istenigéjét szomjuhozó hívek seregével. Ott voltak a szomszéd t.-szalóki ev. reform. egyház előjárói, az abádszalóki izr. hitközség előjárói. Jól esett ezen összesereglett népet látni korunkban, melyben a vallás iránti közöny hitelenség, sectariuskodás viszik a főszerepet, s ostromolják anyaszentegyházunk hajóját. Jól esett ott az Isten szentséges lakóhelyében látni azokat, — kik **elhagyván gyülekezetünket** — távollétükkel tündökölnék minden isteni tisztelet alkalmával. A kunhegyesi ev. református egyház orgonista kántora Ciriák Gyula úr felállóra: Óh mely boldog ember az stb., s utána a CL. zsoltárt énekelte orgonakísérettel. Ezek után a t.-abádi ev. reform. egyház lelkésze a szószékből alkalmi előimát mondván, felolvasta alkalmi beszédének alapigéjét a CL. zsoltár 1—5. verseiből, melyek alapján előadta, miért örömmünnepe a mai nap az egyháztagjainak? Mily buzgóságemelő az orgonával kísért éneklés s végre szólott arról, hogy az orgona mire hívja fel a gyülekezet tagjait? Lelkész, utóimája után a gyülekezetet szokott módon megáldotta... Kijövre említett org. kántor úr a XXXIII. zsoltár 2., 11. verseit énekelte orgonakísérettel. Az orgonával kísért éneklés közben sok szemekben megcsillantak az öröm és bánat könnyeseppjei, melyeket az orgona most örömmre keltő, majd síró hangjai csaltak ki a jelenvoltak szeméből. Ezen orgona tissa-abádi földbirtokos néh. id. Juhász János úr végrendeleti adományából épült, Építette **Kerekgyártó István** debreceni orgonaépítő 1300 o. é. forintért. Az orgona 8 fő- és 4 mellékvaltozatú. Ezen orgonáról Ciriák Gyula úr a következő nyilatkozatot állította ki: „Alólirott a t.-abádi ev. ref. egyház által

épitett orgonát megvizsgálván, azt tapasztaltam, hogy az orgona a szerződés pontjai értelmében épült, kiállítására szép, izléses, a mai kor kívánalmainak teljesen megfelelő. Hangja tiszta, erőteljes és összhangzó. A hangszínezése minden hangnál megfelelő. Ugy részleteiben, mint az egész mű kivitelében az építőmesternek dicséretére válik. Támasszon az isteni gondviselés a mi Izráelünkben sok — az Isten dicsőítéséért oly melegen buzgó férfit — mint a milyen volt néh. Juhász János úr, kinek nagylelkű adományából a t.-abádi evang. reform. egyház ezen új, bármely hasonegyház templomának is dicsére való orgonája felépült. Kerékgyártó István urat pedig, ezen szerény, nemes törekvésű orgonaépítőt, az orgonát építtetni szándékozó egyházak figyelmébe s pártfogásába melegen ajánlom. Abád-Szalókon, 1899. jan. 25. *Takács Károly*, t.-abádi ev. ref. lelkész.

— **Gyakorlati kérdések.** Három gyakorlati kérdésben kérték ki közelebb véleményünket. Elmondjuk a szóban forgó ügyeket, s a két elsőre megmondjuk legjobb meggyőződésünk szerinti véleményünket. Az első ügy abban áll, hogy egy közelebb megürült egyházközségünkbe a gyülekezet meg akarja lelkészül hívni már évek óta ott szolgált eddigi segédlelkészt, a ki azonban Egyházi törvénykönyvünk 210. §-ának 2-ik kikézdésével ellentétben, illetékes egyházi hatóságától nem kérte (a választás idejéig) más egyházba való áthelyezését. A dolog eddig igen egyszerű volna: a törvény rendelkezésének eleget nem tevő segédlelkész nem hívható meg. Ámde bonyolultabbá teszi az ügyet az a körülmény, hogy az illető segédlelkész ugyanazon egyházközségben az V. és VI. elemi fiúosztályoknak is tanítója 1894. dec. 1. óta. Arról pedig egyházi törvényeink hallgatnak, hogy egy ilyen minőségű egyén is áthelyezendő vagy áthelyezhető-e, mikor másoldalról meg a népiskolai törvény szelleméből folyólag, mely a tanítóknak megtiltja az időközi változást, az áthelyezés csak fegyelmi esetben volna eszközölhető. Azt meg, hogy az ilyen el-, át- s esetleg visszahelyezés a tanügynek milyen hátrányával jár, fejtegetnünk teljesen fölösleges. De ezen szóban forgó kérdést más szempontból lehet és kell eldöntenünk. Ugyanis ha közelebbről nézzük a szóban forgó egyházat s a meghívni szándékolt segédlelkész qualificációját, a mennyiben Törvénykönyvünk 185. §-ának utolsó bekezdése értelmében: I. osztályú egyházba csak jeles vagy jó osztályzatu segédlelkészek választhatók és pedig: a jelesek öt, a jók hat évi szolgálat után, a mennyiben itt I. osztályú egyházzal van szó, az illető segédlelkész pedig *második* lelkészképességi vizsgálatát (I. Egyh. törvény 184. §. 2-ik bekezdés) 1894. október havában tette le, és pedig *nem* jeles osztályzattal, az illető lelkész állás a szóban forgó segédlelkészszel meghívás útján sem tölthető be, a mennyiben az Egyh. törv. 202. §-a a meghívandóul kijelölni kívánt egyén jogosultságának megállapításáról beszél, a mi azt teszi, hogy a ki rendes választásra nem illetékes, az meghívásra sem tekinthető illetékesnek. — A *második* kérdés abban áll, hogy ha egy lelkész, kinek minden tekintetben rendén levő s I. osztályú papságra képesítő bizonyítványai vannak, valamely rajta kívül fekvő okból nem kaphatná ki, más egyházkerülethe való pályázásához a püspöki minősítvényt, mivel pótolhatná ezen okmányt? Ha ilyen eset merülne föl, nézetünk szerint az illető esperesi hivatalnak egy olyan hangu hivatalos bizonyítványa, hogy a pályázni óhajtó lelkész megfelelő minősítvényvel való ellátása tudomás szerint egyáltalában semmi akadályba nem

ütközhetik, nézetünk szerint teljesen és tökéletesen pótolja a püspöki minősítvényt, mint a melynek, valljuk be őszintén, egyéb képesítő okmányok meglétében, valamely különösebb jelentőséget úgy sem vagyunk hajlandók tulajdonítani. — *Végül* vettük a következő szóról szóra itt közlött levelet: „Nagytiszteletű ur! Egy bizalmas kéréssel fordulok Nagytiszteletű urhoz, kérve, hogyha ideje megengedi, sziveskedjék velem tudatni, hogy hozhat-e a prezbyterium olyan határozatot, hogy a nem önálló, de 24 évet betöltött leány családtagok párbérrrel megro andók? S ha igen, milyen alaki kellekek mellett? S kell-e ahoz és melyik egyházi felsőbb hatóság megerősítése? E kérdésre nekünk magunknak is megvan a magunk véleménye s azt privatum közöltük is a levél írójával. De mert ez olyan kérdés, ami törvény-magyarázatot igényel s közérdekre számíthat, jónak láttuk azt itt a nyilvánosság előtt is feltenni s nagyon szeretnők, ha erre nézve egyházkerületünk törvény ismeretben jártas lelkészei s világi kormányferfiái véleményüket lapunk hasábjain kifejténék. Annyit a kérdéssel összefüggőleg elárulunk, hogy annak a feltevője egy községi jegyző.

— **Az új-szövetség átdolgozása.** Még el sem mult az az általános és igazi nagy öröm, melyet a biblia ó-szövetségi részének imént megjelent átdolgozása keltett a prot. hívek keblében széles e hazában mindenfelé, már is újabb örömhirt adhatunk tudokra olvasóinknak. A Brit és Külföldi Bibliai Társaság választmánya elhatározta, hogy az új-szövetségi szent iratokat is, úgy, mint az ó-szövetségiakat, saját költségén átdolgoztatja nyelvünkön a Károli-biblia fordítása után az eredetiek szemmel-tartásával. Ez öröm hírről *dr. Duka Tivadar*, a mi Londonban élő kiváló hazánkfia, az ó-szövetségi revisionnak is egyik főtényezője, értesítette *Szász Károly* püspököt. Egyelőre csak jelezzük örvendő szívvel a Biblia társaság hálára indító határozatát s majd ha az újabb revisionális mozgalom megindul, lesz még egy pár szavunk.

— **Kérelem az írókhoz.** Tisztelettel kérjük lapunk olvasó közönségének azon tagjait, a kiknek egy vagy más műveik nyomtatásban jelennek meg, hogy munkáikat ismertetés végett saját érdekökben is szerkesztőségünknek megküldeni sziveskedjenek. Lapunkat oly módon is kívánjuk fejleszteni, hogy irodalmi rovata a megjelent művek tárgyilagossá ismertetése folytán kellőképen tájékoztassa olvasóinkat.

— **A „Téli Ujság“ és a „Szövétnek“.** Mindakettő a református hívek számára szerkesztett olyan lap, melyek közül egyiknek sem kellene hiányozni egy református család házából sem. Véréből való vér, esontunkból való esont mindakettő s ha komolyan akarjuk, hogy híveink olvasni való hiányában idélen baptista, vagy socialista forrásokból ne taplálkozzanak: úgy nekünk lelkészeknek kell rajta lenni, hogy e lapok minél inkább elterjedjenek. A „Téli Ujság“ Istennek legyen hála, már útát tört magának népünk közé; ez ma már több, mint 30,000 példányban jelenik meg. De, mint neve is mutatja, csak a téli hónapokban. S ezt mintegy kiegészíteni volna hivatva, a „Szövétnek“, mely megjelenik egész éven át, minden héten. Pártoljuk s kedveltessük meg hát népünkkel ezt is. Különben újévben a „Szövétnek“ szerkesztését is a „Téli Ujság“ szerkesztője t. i. *Budai János* vette át s ez már magában garantiá arra, hogy — kivált, ha mint ígéré *Szivós Béla* munkatársnak megmarad — a „Szövétnek“ nemcsak elhanyagolni nem fog, de tovább fejlődik s teljes

mértékben megfelel a hozzá kötött várakozásnak. Melegen ajánljuk lelkészeink figyelmébe mindkét lapot.

— *A hátralékok beküldését ismételten sürgetőleg kérjük.*

TARTALOM-JEGYZÉK: Világiak. Csiky Lajos. — „Kihizott pásztorok, sovány nyájak.” Nagy Lajos. — Tárcsa: Utilitarianismus. Csiky Lajos. — Közéletünk: Erdély az unióban. Nagy István. — Nekrológ: Szász Domokos. Veritas. — Adatok a tiszántúli ev. ref. egyházkerület kebelében lévő egyházak történetéhez: 70. A nánási ev. ref. egyház története. Barcsa János. — Különfélék.

Felelős szerkesztő: **SASS BÉLA.**

Szerkesztő-társ: **Eröss Lajos.**

Pályázat

a felső-szabolcsi ev. ref. egyházmegyébe kebeleztetett **jákói** ev. ref. egyház lelkészi állomására.

Díjazás: 1. Szabad lakás, 3 szoba, konyha, kamara, melléképületekkel.

2. 40 köből gabona, 7 köből búza.

3. Fapénz: 37 frt 60 kr.

4. Munkaváltság 75 frt.

5. 31¹/₄ hold (kataszt.) föld.

6. Stóla.

7. Tandij: egy-egy gyermektől 1 véka gabona és 20 kr.

Az összes fizetés mintegy 687 frt 60 kr, melyből a föld adója, mintegy 21 frt, fizetendő; az ártéri terheket az egyház fizeti.

Az egyház harmadosztályú.

A lelkész, míg a munkában lévő állami iskola létesítettik, a tanítást is teljesíteni tartozik a megfelelő tandijért.

Az állomás 1899 ápr. havában elfoglalandó.

A pályázati kérvények minősítvénynyel és szolgálati bizonyítványnyal 1899. évi febr. 20-ig Görömbei Péter espereshez Nagykállóba (Szabolcs-megye, posta állomás) küldendők.

Debrecen, 1899 január 21.

Kiss Áron,
püspök.

Pályázati hirdetés.

A *debreceni* ev. ref. főiskolánál a *pénztári segédtszti állásra* pályázat hirdettetik.

A megválasztandó pénztári segédtszti teendői:

1. Akadályozás esetére a pénztárnokot — a gazdasági tanács elnökének rendeletére — helyettesíti.

2. A mellékkönyveket vezeti.

3. Végzi a felmerülő irodai és másnemű teendőket.

4. A számvevőnek a számadásvizsgálásoknál segítkezik.

Pályázó csak ev. ref. vallású lehet. A pályázati kérvényhez — a képesítési bizonyítványokon kívül, keresztlevél, katonai kötelezettségre vonat-

kozó igazolvány és erkölcsi bizonyítvány is csatolandó.

Javadalmazás: évi 600 forint fizetés és 200 forint lakbér, évnegyedenként előre folyósítva.

A megválasztott, ki hivatalát f. 1899 április 1-én tartozik elfoglalni, 1000 forintnyi hivatali biztosíték letételére köteleztetik s egy próbaév eltétele után fog állandósíttatni.

A pályázati kérvények f. 1899 márc. 1-ig a főiskolai gazdasági tanács alólírott elnökéhez küldendők.

Debrecen, 1899 január 26.

Elek Lajos, *Simonffy Imre,*
gazdasági tanácsjegyző. kir. tanácsos, főisk. helyi gondnok

Segédlelkészt

keresek H.-M.-Vásárhelyre oldalam mellé.

Fizetése: Teljes ellátáson kívül évi 320 frt.

Teendők: a lelkészi dolgokban segíteni, vallást tanítani, heti 2—2 órán a polgári iskolában és a városi szeretetház elemi iskolájában, végre a délelőtti üres órákban nekem másolgatni. Az állás jövő hóban elfoglalandó. Mielőbbi jelentkezést kérek.

H.-M.-Vásárhelyen, 1899. január 7-én.

2—2.

Szeremlei Sámuel,
reform lelkész.

Orgona és harmonium

építészeti műterem

Debreczen, Széchenyi-utca 1805.

Van szerencsém a m. t. egyházi előjáróságoknak, kántor-organista uraknak, az adományozó és muzsikális közönség becses figyelmébe ajánlani

Orgona, harmonium és építészeti műtermem

a hol mindennemű templomi vagy hangverseny orgonákat és harmoniumokat a **legjutányosabb árban, a legújabb rendszer szerint készítetek.**

Továbbá **régi orgonák kitisztítása-, javítása- és hangolására** is vállalkozom.

Orgonáknak évi gondozása csekély díjazás mellett vállaltatik.

A nagyérdemű közönség szives pártfogását kérve, becses figyelmébe ajánlva magamat

Kerékgyártó István,

műorgona-építő.